

KLEIO

UIT DE INHOUD:

- 1 Referaat Prof. Dr. F. W. N. Hugenholtz
- 2 De band tussen Ambon en Nederland; historisch gezien
- 3 De band tussen Ambon en Nederland; meer cultureel gezien
- 4 Geschiedenisonderwijs in België

VERENIGING VAN GESCHIEDENISLERAREN IN NEDERLAND (V.G.N.)

BESTUUR

DR. TH. H. J. STOELINGA, *voorzitter*; Jagersdreef 98, Driebergen, tel. 03438-2162.
C. M. H. BOSCH, *vice-voorzitter*; Borskilaan 7, Bloemendaal, tel. 023-61723.
C. L. A. DANIËLS, *1e secretaris*; Apolloplantsoen 23, Zaandam, tel. 02980-65602.
DRS. A. J. M. VAN DER EERDEN, *2e secretaris*; Essesteijnstraat 4, Voorburg, tel. 070-863757.
M. LEEFLANG, *penningmeester*; Berkenlaan 13, Enkhuizen, tel. 02280-3152; postrekening 128701 t.n.v. de penningmeester van de V.G.N. te Enkhuizen.
DRS. G. J. GERBSCHIED, Amsterdam.
DRS. G. A. J. GIEZEMAN, Voorburg.
B. P. L. LÜCKER, Tegelen.
DR. P. VAN DER MEULEN, Bilthoven.
G. S. SCHAAFSMA, Breda.

CONTRIBUTIE

f 25,— per kalenderjaar, het abonnement op KLEIO inbegrepen.

LEDENADMINISTRATIE

Aangifte en afschrijvingen van leden dienen te worden gericht aan: Administratie V.G.N., Mient 272, 's-Gravenhage, tel. 070-682998. Bij aangifte wordt verzocht mee te delen: naam, voorletters, eventueel titel, bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnummer, adres van de school van hoofdbetrekking.

COMMISSIES

DIDACTIEKKOMMISSIE

DR. P. VAN DER MEULEN, *voorzitter*, Nicolailaan 17, Bilthoven, tel. 030-783869.
C. M. H. BOSCH, *secretaris*, Borskilaan 7, Bloemendaal, tel. 023-61723.
A. C. E. JANSE, *penningmeester*, Oranjelaan 13, Castricum, tel. 02518-53548; postrekening 1561752 t.n.v. penningmeester Didactiekcommissie V.G.N.
DRS. J. H. BIERLING, IJmuiden.
A. P. DIJKSTRA, Meppel.
DRS. S. GROENVELD, Amstelveen.
A. W. PARENT, Deurne.
J. G. TOEBES, Nijmegen.

COMMISSIE POSTACADEMIALE VORMING

De gegevens over de P.A.-commissie staan vermeld op de laatste tekstpagina van dit nummer.

KLEIO

Orgaan van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland.

Redactie: DR. P. A. M. GEURTS, DRS. H. J. NANNEN, DR. G. J. VAN DE POLL, DRS. G. W. M. TOMASSEN, H. E. DE WOLFF.
Secretaris: DRS. A. C. H. J. VAN NOORT, Oranjelaan 101, Lisse, tel. 02530-4527.
Abonnementen: voor leden gratis, voor niet-leden f 15,— per kalenderjaar; studentenabonnement: f 10,— per kalenderjaar. Opgave aan Administratie V.G.N., Mient 272, 's-Gravenhage, tel. 070-682998.

KLEIO DIDACTICA

Nummers te bestellen door overschrijving van het verschuldigde bedrag op postrekening 128701 t.n.v. de penningmeester van de V.G.N. te Enkhuizen, met vermelding welk nummer wordt gewenst.

Correspondentie over deze bestellingen: Administratie V.G.N., Mient 272, 's-Gravenhage, tel. 070-682998.

Kleio en Kleio Didactica worden uitgegeven door de V.G.N. in samenwerking met de Stichting Onderwijs Oriëntatie, gevormd door de uitgevers J. M. Meulenhoff - J. Muusses - P. Noordhoff - Nijgh & Van Ditmar - Spruyt, Van Mantgem & De Does - W. J. Thieme.

KLEIO

Tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland
(V.G.N.)

TIENDE JAARGANG - NUMMER 8 - AUGUSTUS 1969.

DATA CONFERENTIES:

- I Didactiek-conferentie te Arnhem
vrijdag 26 en zaterdag 27 september a. s.
- II Najaars-conferentie van de C. E. V. N. O.
te Utrecht 21 oktober a. s.

Zojuist verschenen:

TIJDSCHRIFT VOOR GESCHIEDENIS

82^e jaargang aflevering 2

met als speciaal thema:

NIEUWE WEGEN IN DE
ECONOMISCHE GESCHIEDSCHRIJVING

f. 8,00

W O L T E R S - N O O R D H O F F

21 OKTOBER UTRECHT

Het najaarscongres van de C.E.V.N.O. zal dit jaar gehouden worden op dinsdag 21 oktober in het gebouw van K. en W. aan de Mariaplaats te Utrecht. Het te behandelen thema zal zijn: 'Europese Voorlichting op de scholen tegen de achtergrond van de Oost-West-verhouding'

Onnodig te zeggen, dat in dit perspectief het grondprobleem bijzonder boeiend en belangwekkend wordt en dat weer vele collega's van de gelegenheid gebruik zullen maken om in het belang van het onderwijs en omdat de samenwerking en het begrip tussen de volkeren hen interesseert, een poging aan te wenden om vrij te krijgen ten einde dit najaarscongres te kunnen bijwonen. Ongenuanceerd kunnen we stellen, dat men de oplossing zou kunnen zoeken:

- a. in regelrechte samenwerking met het oostbloc, met voorbijgaan aan alle politieke en ideologische verschillen
- b. continuering en versterking van de na-oorlogse tendens tot atlantische samenwerking
- c. samenballing van alle Westeuropese krachten om een derde macht te vormen die wellicht in staat kan zijn de vrede tussen de twee grootmachten af te dwingen en dus de wereld te redden.

De besprekingen van deze drie mogelijkheden zullen achtereenvolgens ingeleid worden door

- a. prof. dr. jhr. Alting von Geusau
van de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg
- b. mr. J. Linthorst Homan
gevolmachtigde van de E. E. G. in Londen
- c. mr. T.J. Teunissen
van het Polemologisch Instituut te Groningen

's Middags zal een film vertoond worden over de ontwikkeling in West-Europa. Daarna zal een forum, waarin de drie inleiders zullen plaatsnemen ingaan op de problemen die door de aanwezigen voorgelegd zullen worden met betrekking tot de besproken oplossingen en de uiteenlopende standpunten.

De leden van de C.E.V.N.O. hebben gratis toegang, krijgen een gratis koffiemaaltijd aangeboden en krijgen ev. reiskosten boven f. 7,50 vergoed. Niet-leden betalen f. 2,50 toegangsprijs, maar krijgen eveneens de gratis koffiemaaltijd en de reisvergoeding boven f. 7,50.

Belangstellenden geven wij hierbij de raad meteen de datum van dit najaarscongres te noteren, tijdig de mogelijkheid van deelneming met hun schoolleiding te bespreken en zich zo spoedig mogelijk, maar in ieder geval voor 1 oktober, op te geven bij het secretariaat van de C.E.V.N.O. Louise de Colignystraat 27, Alkmaar. Tel. 02200-20546.

- + - + - + -

VIER GESCHIEDENISSERIES

De Stichting Nederlandse Onderwijs Televisie heeft in haar jaarprogramma 1969/70 vier lesseries gepland op het terrein van het vak geschiedenis. De series zijn bestemd voor de hogere leerjaren van MAVO, HAVO en VWO en voor het middelbaar en hoger beroepsonderwijs, en ze heten:

1. Bronnen van onze geschiedenis
2. Van Wilson tot Nixon
3. John Bull en Europa
4. Van Pétain tot De Gaulle . . .

De serie Bronnen van onze geschiedenis (6 programma's) heeft tot doel de leerlingen te laten zien hoe de historicus te werk gaat bij zijn pogingen het verleden te reconstrueren. Er worden voorbeelden getoond van prehistorische vondsten, van geschreven berichten, kronieken, portretten, brieven tot en met de modernste bronnen: beeld, band en plaat.

In de series Van Wilson tot Nixon (7 programma's), John Bull en Europa (5 programma's) en Van Pétain tot De Gaulle . . . (5 programma's) wordt een halve eeuw recente geschiedenis behandeld, respectievelijk van de Verenigde Staten van Amerika, van Engeland en van Frankrijk.

De opzet van de series sluit aan bij het leerplan voor het geschiedenis-onderwijs in de leerjaren waarvoor ze bestemd zijn.

Bij de programma's is voor leraar en leerling begeleidend materiaal samengesteld, dat bij de NOT kan worden besteld.

De uitzendingen vinden steeds plaats op een maandag om 11.35 uur en worden herhaald op een vrijdag om 11.10 uur, terwijl de lessen uit de series 3 en 4 ook nog eens worden herhaald op een donderdag om 10.45.

De series 1 en 2 worden gedurende het eerste trimester uitgezonden, de series 3 en 4 gedurende het tweede.

Nadere inlichtingen over deze en andere programma's, over lidmaatschap NOT, aanschaf toestel etc. bij Stichting Nederlandse Onderwijs Televisie, Riouwstraat 163, Den Haag, Tel. 070-609815.

- . - . - . - . -

In zijn reactie op de discussienota betreffende de opleiding tot geschiedenisleraar noemt Dr. J.A.J. Jousma de cursussen in sociale vaardigheid, die georganiseerd worden door het Nederlands Pedagogisch Instituut van Prof. Lievegoed te Zeist. (Kleio, tiende jaargang nummer 3/4, blz. 141).

In februari en april van dit jaar maakte ik een dergelijke cursus mee die georganiseerd was door het C.B.O. voor cuma-docenten en die verzorgd werd door het bovengenoemde instituut.

Ik ben er erg enthousiast over en vindt dit niet alleen belangrijk voor cuma-docenten, aanstaande leraren en jonge leraren. Ik vraag mij af of het niet mogelijk is dat de Didactiekcommissie dergelijke cursussen zou organiseren voor ervaren geschiedenisleraren in wier didactische opleiding nog geen aandacht werd besteed aan gespreks- en discussietechnieken.

Ik denk aan de manier waarop de Postacadaemiale collegedagen worden georganiseerd. Het is bij een dergelijke cursus belangrijk dat zij over een langere periode gespreid wordt, zodat er tussen in tijd is voor het oefenen van de vaardigheden in de praktijk.

Enkele programmapunten van de cursus die ik meemaakte waren:

Het deelnemen aan en het waarnemen van een discussie.

De evaluatie van een discussie.

De rol van de discussieleider.

Analyse van besluitvorming in een groep.

Communicatieoefeningen.

Het rollenspel.

Het accent lag niet op theoretische inleidingen, maar op het daadwerkelijk oefenen. Ik ben van mening dat als wij zo b.v. een jaar gecoached zouden worden, wijzelf en onze leerlingen er veel profijt van zouden hebben.

Mej. J.J. Ruitenberg.

DIDACTIEKCONFERENTIE 1968

Nu de nieuwe Didactiekconferentie voor de deur staat eerst een terugblik naar die van vorig jaar.

Het thema van de conferentie 1968 was: "De functie van vaardigheden in het geschiedenisonderwijs". Om eenzijdigheid te voorkomen was aan Prof. dr. F.W.N. Hugenholtz gevraagd om op de tweede dag aan het eind van de conferentie zijn reactie op het Doelstellingenrapport van de V.G.N. te geven. De Didactiekcommissie is professor Hugenholtz dankbaar dat zijn referaat integraal in Kleio gepubliceerd kan worden:

Mij is de grote eer aangedaan U te mogen toespreken over het Doelstellingenrapport. De Heer secretaris kondigt mijn voordracht op de convocatie

aan als een lezing "over kennis en inzicht". Zolang hij maar niet zegt: "met kennis en inzicht", kan ik daarmee vrede hebben; vermoedelijk zal ik vanmiddag ook wel de woorden "kennis en "inzicht" meermalen in de mond nemen en in zoverre heeft de secretaris gelijk. Dat neemt niet weg dat het kennismaken van Uw convocatie voor mij een wat ontmoedigende verrassing betekende, want ik was geenszins van plan zo hoog te mikken. Mijn opdracht luidde: Reageer op je eigen manier op het rapport van de Doelstellingencommissie. En dat wil ik graag doen.

Mijn eerste reactie was bewondering voor de weldoordachte aanpak, de goed geformuleerde uiteenzettingen. Mocht men de neiging voelen opkomen te zeggen: "nou ja, dat wist ik allemaal wel", dan leert men deze neiging onderdrukken wanneer men let op de fijngruaneerde uitspraken van de commissie, die daarmee een bijzonder goed en gaaf werkstuk heeft geleverd. Dat de geschiedenisdocenten dit rapport bespreken ligt zo voor de hand dat er nauwelijks iets over schijnt te hoeven worden gezegd. Het ware mij overigens liever indien Uw collegae die deze conferenties zelden of nooit bijwonen erover zouden discussiëren, maar dat lijkt me lastig te realiseren. Het is ermee als met de postacademiale colleges; zij zouden beter gegeven kunnen worden aan de af- dan aan de aanwezigen, maar dat is al even lastig in de praktijk te brengen. Ik wil er in dit verband op wijzen, dat goed, d. w. z. effectief onderwijs afhangt van het samenspel van een aantal factoren; waarvan ik nu alleen noem: de kwaliteit van de docent en van de leerling, het geestelijk klimaat van de school en van het ouderlijk huis. Doelstellingen als de Uwe realiseren kan alleen indien het klimaat van de school U toestaat te proberen bij Uw leerlingen een historische denkwijze of geesteshouding aan te kweken. Natuurlijk kan men niet zeggen dat een historische denkwijze beter zou zijn dan een natuurwetenschappelijke of juridische, men mag zeker niet doen alsof zij slechter is en alsof de moderne jeugd van het atoomtijdperk maar beter uitsluitend natuurwetenschappelijk moet leren denken. Ik mag dan geen ervaring hebben in het onderwijs, langdurige eindexamenpraktijk heeft mij een fijn gevoel gegeven voor het heersend schoolklimaat en ik schroom niet te zeggen dat het met dat klimaat net zo gesteld is als met het meteorologische, niet altijd even best. Meer nog dan Uw reacties op de Doelstellingen zouden mij dan ook die van de schoolleidingen en van de schoolbesturen interesseren. En mijn eerste vraag aan U luidt: Zijn die reacties al gepeild? Kent men buiten de kringen der vakgenoten eigenlijk de doelstellingen al?

Het zou voorts niet gek zijn als ook de ouders ze kenden. Maar het lijkt me volstrekt noodzakelijk dat de leerlingen ze kennen. Natuurlijk zou men kunnen stellen dat de leerling dankzij de aard van het genoten onderwijs impliciet met de doelstellingen in contact komt, aangezien de doelstellingen immers door en aan en in de leerlingen pas kunnen worden gerealiseerd. Men kan, verkeerdelijk, ook stellen, dat "de leerlingen het wel zullen merken en er verder niets mee te maken hebben". Degenen die dit zeggen bekijken

zich schromelijk op hun leerlingen. Uit de vragen - soms eisen - die de eerstejaars ons stellen blijkt hoezeer dezulken zich vergissen: Wat wilt U met Uw onderwijs bereiken? Waarom wilt U het op die manier bereiken en niet op een andere? Wat zijn Uw doelstellingen en methoden? Laat ik het allereerst gooien over de boeg van het volstreckte eigenbelang. Laat de leerling van het V. W. O. - maar waarom zou het voor de andere schooltypen niet gelden? - de doelstellingen zoveel mogelijk bediscussiëren, al was het alleen maar om de discussietechniek over dit soort moeilijke onderwerpen te verbeteren. Maar natuurlijk niet alleen daarom. Ik mis doodeenvoudig de leerling in het rapport van de Doelstellingencommissie. Hij komt er wel in voor, uit de aard van de zaak, maar uitsluitend als een iemand aan wie zich iets voltrekt: de leerling krijgt dankzij de gerealiseerde doelstellingen kennis, inzicht en vaardigheden, maar zijn vraag: "Waarom moet ik geschiedenis doen?" wordt daardoor alleen niet beantwoord. Vandaar mijn vraag, die tevens een dringende aanbeveling inhoudt: "Kennen de leerlingen de Doelstellingen?" Doelstelling I had daarom m. i. moeten luiden: Men bringe de leerling in kennis en in discussie met de doelstellingen. Dit is waarachtig geen loos woordenspel. Dat de leerling leert oordelen over situaties in het verleden is een absoluut onaanvechtbare doelstelling, maar het is nog veel belangrijker hem te leren inzien waarom hij zich tot die taak moet zetten.

Samenvattend: Is het niet volstrekt noodzakelijk de doelstellingen - eenmaal aanvaard - bekend te maken aan de collega's niet-historici, aan de rectoren en directeuren, aan de ouders? En - en dit grijpt het rapport direct aan - is het niet noodzakelijk de leerling met de stellingen zelf en niet alleen met de resultaten van de stellingen te confronteren? Men zou hem daarmee een bijzonder belangrijk stuk historisch inzicht kunnen bezorgen, men zou er het klimaat in de klas wezenlijk mee kunnen veranderen. Hoewel de opstellers willen dat de leerling zelfstandig gaat werken in en oordelen over historische situaties en processen hebben zij een wezenlijke methode daartoe niet genoemd. Nu zullen er onder U zijn die zeggen: "Dat doen we heus al lang, al levenslang, althans in de hogere klassen komt de vraag naar het waarom van het vak herhaaldelijk ter sprake. Mijn antwoord is: Voor U is het rapport dan ook eigenlijk niet erg nodig, maar het is juist verschrikkelijk nodig dat vele anderen ervan kennis nemen. En, waar nu het rapport allerlei zaken zo expliciet stelt die eigenlijk nauwelijks meer opgeschreven hadden hoeven te worden mis ik een zeer expliciete en duidelijke uitspraak van de commissie juist op dit terrein: de docent stelle in de klas de doelstellingen aan de orde.

Dit punt is daarom belangrijk, omdat onze studenten beginnen te klagen, uit de aard van de zaak over hun professoren, maar ook over U: Wij krijgen en kregen maar vakken en stof voorgeschoteld zonder dat ooit iemand de moeite heeft genomen ons over het doel van dit voorschotelen in te lichten, laat staan dat doel ter discussie te stellen. Wij zijn op het gymnasium en op de H. B. S. té onmondig gelaten. Deze vragen of klachten - vandaag door enkelen geuit - zullen steeds vaker gehoord worden en het lijkt me juist deze maatschappelijke verandering op goede wijze te begeleiden.

De jeugd is begonnen ons vragen en lastige vragen te stellen en zij heeft in wezen gelijk. In verband daarmee had ik ook graag een andere vraag meer expliciet gesteld willen zien. Dit is geen verwijt mijnerzijds aan de commissie; vele nota's en rapporten treft op het ogenblik het lot dat zij geheel of in onderdelen niet meer up to date zijn op het moment dat zij verschijnen. De oorzaak daarvan is niet zozeer dat de situaties zo snel veranderen, als wel dat de vraagstellingen zich zo snel wijzigen en dat er in hoog tempo zoveel nieuwe vragen rijzen die men niet heeft zien aankomen of niet heeft kunnen zien aankomen.

Generaties lang heeft men zonder commentaar aanvaard dat er in de lesroosters het vak geschiedenis een plaats had; vandaag vraagt men plotseling met klem naar het waarom van dat vak en van andere vakken net zo goed. Zo aanvaardden generaties lang de traditie als een hoog goed. Vandaag wordt juist de traditie allerfelst aan de tand gevoeld. Welliswaar tast men op het ogenblik nog vooral volstrekt onschadelijke tradities aan: onze studenten verzetten zich fel tegen onze cortèges in toga, tegen een stukje universitaire folklore dat geen enkel kwaad kan. De onlangs gebleken versobering van de stoet op Prinsjesdag lijkt me een toegeven aan dezelfde drang en ook die stoet was een stukje uiterlijke traditie dat op zich zelf geen kwaad kon. (Ik ga er nu een beetje spijt van krijgen dat ik nooit de moeite heb genomen naar Prinsjesdag te gaan kijken). Achter deze aanvallen op stukjes traditie staat de grote en U allen uiteraard bekende vraag naar de zin van elke traditie en dat leidt al gauw tot de verwerping van iedere traditie.

In het rapport van de Doelstellingencommissie wordt uitvoerig en goed ingegaan op het verschijnsel traditie, maar dan in de letterlijke zin van "overdracht", cultuuroverdracht. Dat de historicus dé cultuur zou moeten overdragen wordt als eis door de commissie terecht verworpen: dat zou inderdaad ook alleen maar mogelijk zijn indien cultuur een statisch gegeven was. Het rapport legt er natuurlijk grote nadruk op dat cultuur juist dynamisch is en dat juist dat inzicht door de leerlingen moet worden verworven mede dankzij het geschiedenisonderwijs. Nu zal er, ook wanneer dit soort traditie in de zin van overdracht van kant en klare cultuur tot het verleden gaat behoren mede dankzij dit rapport, toch altijd wel iets van traditie in de zin van datgene wat is overgedragen blijven bestaan. En tegen die traditie, tradities, wordt met groeiende kritiek aangekeken om niet te zeggen aangeschopt, niet omdat die tradities notoir slecht en dus verwerpelijk zijn, maar omdat zij tradities en dus verwerpelijk zijn.

Indien ik op dit moment betrokken zou worden bij het opstellen van een doelstellingenrapport, zou ik daarom een hoge prioriteit gegeven hebben aan de stelling: het geschiedenisonderwijs moet de leerlingen helpen bij het leren toetsen van de bestaande tradities. Tradities verwerpen omdat het tradities zijn is niet moeilijk, maar het getuigt van een bij uitstek onkritische houding. Het leren kritiseren van de tradities, het leren onderscheid maken tussen onschadelijke tradities die het bestaan wat kleur verlenen én tradities

die volstrekt verlamdend werken, tussen tradities zonder en tradities met maatschappelijke gevolgen, dat is een taak die bij uitstek historisch is en derhalve aan de historicus moet worden aanbevolen, mede omdat juist op deze wijze weer een heel groot stuk historisch inzicht kan worden aangekweekt.

Het is mij na herhaalde bestudering van het rapport volstrekt duidelijk dat een onderwijs, gegeven naar de idealen van de doelstellers, zal kunnen leiden tot het door mij al evenzeer gewenste en zojuist bepleite resultaat. Wanneer men het rapport goed leest, staat het erin, maar veel te impliciet. En ik herhaal even wat in de slotopmerking van het rapport staat: "in veel opzichten (wordt dit) door veel leraren reeds lang gedaan. Tot nu toe werd het evenwel niet zo expliciet gesteld." De commissie wilde de zaken - veelal reeds lang bekende zaken - zo expliciet mogelijk stellen. Wellicht geeft ze me toe dat zij over het punt toetsing der tradities vandaag veel explicieter zou zijn geweest. Ik neem aan dat zij het mij toegeeft, ik hoop het althans.

En ik ga op dit thema nog even voortborduren. Waarom worden de tradities aangevochten? En waarom juist nu zo sterk? Niet alleen uit het bekende protest van de jongere generaties tegen de oudere. Er is op het ogenblik meer aan de hand. De jeugd heeft, vooral dankzij de nieuwe communicatiemiddelen, naar zij meent, thans voor het eerst de bewijzen in handen van het falen der oudere generaties, van alle mislukkingen en van het feit dat de ouderen er in het verleden een jamboel van hebben gemaakt. De jeugd meent nu het recht te hebben de ouderen de bitterste verwijten te maken. Zij wil zich niet alleen ontworstelen, zoals elke jeugd in het verleden, aan de dwang der ouderen, maar sterker geëngageerd dan ooit verwerpt zij de wereld van de ouderen en verwijt zij hun dat zij die wereld nog in stand willen houden ook. Zij keert zich tegen de ouderen, tegen hun wereld en daarmee ook principieel tegen het verleden. De jeugd is op het ogenblik zich nog niet altijd even bewust van die houding, maar in wezen is zij sterk anti-historisch en ook principieel anti-historisch. Ik vrees dat dit meer is dan een modeverschijnsel. Dat is voor ons historici niet aangenaam, maar het is een feit waarmee we moeten rekenen. We kunnen er de ogen voor sluiten en wijzen op de populariteit van de N. J. B. G., op de goede ontvangst van een blad als Spiegel Historiael, zelfs op een dit jaar hier en daar frappante stijging van het aantal eerste-jaars studenten in de geschiedenis, maar dan vergissen wij ons vermoedelijk wel heel erg. Want het oplage-cijfer van Spiegel Historiael is heus niet zo indrukwekkend en de abonnés zijn voor een groot deel juist de ouderen. De N. J. B. G. omvat slechts een verdwijnend percentage van Uw leerlingen en onze eerste-jaars zijn althans voor een deel mensen die de geschiedenis absursievelijk beschouwen als een soort politicologie. Hoe verheugend de gesignaleerde verschijnselen en activiteiten ook zijn op zich zelf, ze mogen ons niet doen voorbijzien aan het feit dat de geschiedenis, in de zin van het verleden, bezig is bij de jeugd in descrediet te raken. Men merkt dezelfde a- en zelfs anti-historische houding aan de univer-

siteiten en hogescholen. In de juridische faculteiten groeit de neiging het historische recht en de ontwikkeling van het recht in het verleden uit de programma's te weren of althans in de studieprogramma's te verzwakken: in Groningen heeft de overleden rechtshistoricus Immink geen opvolger gekregen, en elders tast men de aloude positie van het Romeinse recht aan. In de economische faculteiten wordt de geschiedenis weggedrukt en dat geldt ook voor de sociologie. In de letteren-faculteiten wordt met name door de studenten een groeiend verzet geboden tegen de historische vakken als de historische grammatica, terwijl de talenstudenten, daarin gesteund door sommige van hun docenten minder vaak de geschiedenis als bijvak kiezen.

Dat zijn tekenen aan de wand. Het gevaar blijkt groter dan een tien, vijftien jaar geleden. Toen, meenden wij allen, en meende ook de overheid, was de geschiedenis als schoolvak een beetje in discrediet, omdat onze leerboeken waren verstoofd en onze methoden niet modern genoeg, zodat wij de belangstelling voor ons vak niet voldoende konden wekken. Vooral dankzij de opleving in de activiteiten van de V. G. N. en de nieuwe nadruk op de didactische bezinning is de wereld van de geschiedenisdocenten een andere geworden. Nieuwe boeken, nieuwe didactieken hebben hun vruchten afgeworpen en de belangstelling voor het vak groeide en daarmee ging ook een herwaardering van het vak bij leerlingen en overheid gepaard. Het vak geschiedenis is wel weer reçu, maar misschien hebben we de belangrijkste oorzaak van de malaise toen toch over het hoofd gezien. Ging het wel om het vak? Ging het niet veeleer tegen het verleden zelf? Ik geloof de laatste vraag bevestigende moeten beantwoorden.

En daarom zou nu als eerste doelstelling van een rapport dat nu zou verschijnen moeten prijken de eis dat de docent voor de jeugd aannemelijk maakt dat het werkelijk ook vandaag nog enige zin kan hebben zich überhaupt met het verleden bezig te houden. En dan niet omdat er altijd derdeklassers geweest zijn en zullen zijn die vragen: "Waarom nou geschiedenis, wat heb je daar nou aan?", maar omdat een principieel verzet tegen het verleden als zodanig kenmerkend lijkt te zijn voor de huidige jongere generatie. We zullen de jeugd moeten leren waartegen ze in verzet komt en waarom ze daartegen in verzet is geraakt. We zullen meer moeten uitgaan van dat potentiële verzet dan van een potentiële belangstelling en dat vergt een andere aanpak. En daarom herhaal ik nog eens dat een uiterst belangrijke doelstelling moet zijn: de jeugd te helpen bij het toetsen van de tradities, dat wil zeggen van het verleden zoals dat voortleeft, de jeugd de middelen te geven voor een verantwoorde toetsing en haar op die wijze inzicht in het verleden bij te brengen. Misschien zegt U dat dit slechts een verschil in nuance oplevert ten opzichte van het rapport; ik vind het meer dan dat.

Ik ben me ervan bewust dat ik de kans loop onrecht te doen jegens het rapport: het is het lot van ieder die op iets moet reageren dat hij meer nadruk legt op datgene waarin hij van mening verschilt dan op datgene wat hij toejuicht.

Indien U in mijn exemplaar van het rapport zou kijken zou U de strepen zien, zo op de bladzijden 170-174, die van mijn grote instemming getuigen. Maar ik dacht dat U er weinig aan had indien ik onder instemmend knikken een groot aantal passages zou voordragen waaraan ik vervolgens niets toe te voegen zou hebben. U kent het rapport immers.

Mag ik dan toch maar doorgaan met mijn kritisch beschouwen en opmerken dat ik iets gemist heb dat veel minder tijdgebonden is dan het vorige zo uitvoerig gesignaleerde en betreurde gemis. Van Geyl heeft nog eens geleerd dat de geschiedenis kan worden gebruikt en ook misbruikt. Uit de aard van de zaak kan het geen doel zijn van het geschiedenisonderwijs om de leerlingen te leren hoe zij de geschiedenis moeten misbruiken. Zou echter niet een zeer belangrijk doel van het geschiedenisonderwijs moeten zijn te laten zien hoe de geschiedenis steeds is misbruikt, hoe de geschiedenis een machtig wapen kan zijn in elke ideologische strijd, en vervolgens te leren hoe men zich tegen dit wapen te weer kan stellen? Zou het geschiedenisonderwijs zijn bestaan niet dubbel en dwars rechtvaardigen alleen al door deze doelstelling - die ik in het rapport dus mis - te realiseren? Ik spreek hierover nu niet langer, want ik verval niet graag in herhalingen. In mijn artikel in Hollands Maandblad van mei 1963, een van de zwakke pijlers waarop mijn bestaan als spreker over kennis en inzicht berust, in dat artikel heb ik daaraan al enkele alinea's gewijd.

Dat brengt mij dan op ongezochte wijze toch tot die kennis en tot dat inzicht. Ik wil over de kennis toch eigenlijk wel graag een paar opmerkingen maken. U zult echter merken dat ik in het vervolg heel wat aarzelender spreek dan in de afgelopen minuten. Niet omdat mij het voorgaande meer ter harte gaat, maar omdat ik mij in mijn relatie tot het onderwerp kennis tamelijk onzeker voel.

De Doelstellingencommissie zegt het volgende, op blz. 169-170: "Wanneer we ons thans meer in het bijzonder gaan bezighouden met de overdracht van kennis omtrent het verleden, zoals dit in het geschiedenisonderwijs plaats vindt, dan komt wel allereerst naar voren de vraag welke kennis daarvoor in aanmerking komt. Het vraagstuk van de selectie van de te behandelen stof is weliswaar in beginsel een zaak waarvoor de leraar persoonlijk verantwoordelijk is, maar er is een aspect aan dit vraagstuk dat niet onbesproken mag blijven." Dat ene aspect is dan dit: Geschiedenisonderwijs kan geen cultuuroverdracht zijn, kan geen cultuurconserverende of cultuur bevrozende functie hebben, integendeel dat onderwijs moet juist de aandacht vestigen op het feit dat levende cultuur verandert, het moet de verandering zelf als onderwerp aan de orde stellen, het moet letten en de leerlingen leren letten op de in gang zijnde processen en de in verandering begrepen structuren. Dat is heel in het kort de samenvatting van de door mij gevonden essentie van de bladzijden die ik in hoge mate bewonder en dus ook onderschrijf. Deze bladzijden zijn mij uit het hart gegrepen en ik had ze in dit rapport niet graag willen missen. Maar ondank is 's-werelds loon. De door mij letterlijk

geciteerde passage, die de inleiding vormt tot deze uitstekende pagina's, bevatte tevens een aanzienlijke teleurstelling voor me. Die teleurstelling komt vooral voort uit het telwoord "een" in het zinsdeel "een aspect", dat niet onbesproken mag blijven. Ik ben zo vrij op te merken, ten eerste dat er meer aspecten zijn, wat de commissie impliciet toegeeft, maar dat er ook meer aspecten zijn die niet onbesproken mogen blijven. "Het vraagstuk van de selectie is in beginsel een zaak waarvoor de leraar persoonlijk verantwoordelijk is". Dat is een opmerking die ik niet wil bestrijden, maar die ik wel goedkoop vind. Het hele vragencomplex van wat moeten de leerlingen kennen en waarom moeten ze juist dát kennen is veel te belangrijk om geheel onbesproken te blijven. Al lang geleden hebben velen geschreven over stofbeperking. Vaak waren die artikelen geschreven vanuit een langzaam doordringend besef dat men toch echt ook iets moest gaan doenaan het meest recente verleden. Uit dat besef ontstond een zeker inzicht dat de geschiedenis aangroeide. Eigenlijk lachwekkend, maar de velen die, in het begin van mijn loopbaan als gecommiteerde, echt tevreden waren als ze 1914 haalden, hadden van dat inzicht helemaal geen last. Maar goed, de geschiedenis groeit en groeit steeds harder, het meest recente verleden is tenslotte zelfs als eindexamenstof bij uitstek verplicht gesteld.

Ook als men geen voorstander is van "een uitsluitend of te eenzijdige gerichtheid van het geschiedenisonderwijs op het heden en het jongste verleden", - ik ben het graag met de commissie eens - ook dan moet worden aanvaard dat de recente geschiedenis veel aandacht en tijd moet opeisen en dat zulks betekent dat andere, oudere, perioden minder aandacht krijgen. Dat motiveerde een aantal der auteurs om stofbeperking te bepleiten. Stofbeperking was dus voor velen een min of meer technische maatregel. Sommigen gingen in hun beschouwingen trouwens verder dan dat.

Natuurlijk heeft de commissie gelijk als zij stelt dat niemand dan de docent kan bepalen wat hij, de stof beperkend, gaat overslaan. Kort voor de huidige eindexamenregeling zochten velen terecht die beperking in de 19de-eeuwse kabinetten en zag men een duidelijke verschuiving van de aandacht van schoolstrijd- en kiesrecht kwestie naar algemener problemen van diezelfde eeuw: liberalisme, socialisme, sociale kwestie in het algemeen. Dit hing en hangt natuurlijk af van de docent en van het karakter van de school en geen zinnig mens zal hiervoor richtlijnen willen geven.

Maar er is natuurlijk ook een essentiëler probleem in dit verband. De vraag kan worden gesteld of de kennis een "volledige" kennis dient te zijn, of men er naar streven moet de leerlingen aan te moedigen zich een overzicht over de gehele geschiedenis eigen te maken. Laat ons niet te lang twisten over de betekenis van het woord "volledig" en die van het woord "geheel". Men kan die woorden niet letterlijk opvatten. Evenmin is het zinvol zich af te vragen of een overzichtskennis "grondig" of "summier" moet zijn, want ook deze termen zijn zo betrekkelijk dat men ze in dit verband niet kan hanteren. Is bijvoorbeeld een kennis van de inhoud van de Propyläen Weltgeschichte

grondig, is de kennis van de inhoud van de handboeken van Bartstra of van Palmer summier? Daarop is geen antwoord te vinden. Ik heb dan ook geenszins de bedoeling mij daarin te verdiepen en zeker niet om te gaan filosoferen over de vraag of er in Commissie of Rijpma of Novem of welk ander schoolboek dan ook te veel of te weinig staat. We zouden een heel andere vraag moeten behandelen.

Welke soms essentiële verschillen er ook bestaan tussen de handboeken of de in zwang zijnde schoolboeken, zij hebben - een enkele uitzondering daargelaten - één ding gemeen: zij streven naar volledigheid, een hetzij voor studenten hetzij voor scholieren bevattelijk overzicht van het geheel der geschiedenis. Een curriculum waarbij elke leerling van de oudheid tot het heden werd geleid was trouwens dwingend voorgeschreven. Ik ben ervan overtuigd dat het niet aan de geschiedenisleraren te wijten is dat desondanks de Nederlanders zo bijzonder weinig van zelfs hun eigen geschiedenis af weten. Het valt telkens weer op hoeveel meer de ontwikkelde Zwitser, Fransman of Engelsman van zijn geschiedenis kent en hoe weinig de gemiddelde Nederlander. Dat kan eraan liggen dat men buiten onze grenzen meer uren beschikbaar stelt voor het geschiedenisonderwijs, maar ik weet niet of dat eigenlijk wel zo belangrijk is. Het ligt vooral aan het volkskarakter en wat de Nederlanders betreft aan de wat vreemde wijze waarop zich hun nationaal gevoel uit. Wij zijn niet zo gebrand op onze vaderlandse geschiedenis en zien er de noodzaak niet van in ons de kennis ervan blijvend eigen te maken. Laat ik het maar in zijn algemeenheid stellen: van de kennis omtrent het verleden bekijft bijzonder weinig. Daaraan moet direct worden toegevoegd dat een eventueel blijvend inzicht in historische processen en structuren veel moeilijker te meten is, zodat daarover helaas weinig te zeggen valt.

Maar die kennis dan. De vraag lijkt zich op te dringen: Moet er gestreefd blijven worden naar een zekere volledigheid van de kennis van het verleden, naar een soort overzicht van het geheel of is dat streven niet noodzakelijk of misschien zelfs verwerpelijk. Het verbaast me dat de commissie dit aspect van het probleemcomplex rond de kennis niet heeft behandeld, en ik vind dat een ernstig gemis. Nu kan men weer aanvoeren dat de praktijk elke docent noopt onvolledig te zijn en stukken geschiedenis over te slaan, maar dat is telkens een onder dwang genomen beslissing en geen principieel besluit. Ieder onzer blijft het toch eigenlijk jammer vinden dat hij zich moet beperken en de neiging om toch zo volledig mogelijk te zijn blijft aanwezig bij iedereen die terecht in de geschiedenis een continuum ziet, waarvan men het verhaal niet zonder schade kan onderbreken. De zaak had m.i. principieel gesteld moeten worden: Heeft de kennismaking met een overzicht enige zin? Of bereikt men zijn doel, inzicht laten groeien in historische processen en structuren en het vermogen om oordelen te vellen over historische situaties beter door het geven en doen behandelen van louter capita selecta? Onlangs stelde ik in een universitaire docentenvergadering - wij stellen ons eigenlijk dezelfde principiële vraag - het probleem met opzet bijzonder scherp:

Wat kiezen we, kennis van een overzicht die over de hele linie overal even diep is, of liever ondiep is, of een werkelijk diepgaande bestudering van enkele tijdvakken met totale weglating van de rest? Heel weinig genuanceerd, zult U zeggen; akkoord.

De vraag kan intussen nog onaangenamer gesteld worden, nu kijkend naar de consequenties. Accepteren we een student die een werkelijk diepgaande studie heeft gemaakt van de feodaliteit en tegelijkertijd niets weet van de Investituurstrijd? Onze aangeboren drang naar volledigheid komt dan in opstand en we schreeuwen, nee, dat nooit. Maar we vergeten dan dat we die student wel zover hebben dat hij het inzicht en de vaardigheden heeft om later zelf op gelijke wijze de investituurstrijd te bestuderen, en waarschijnlijk dan ook met meer blijvend resultaat dan wanneer hij van de investituurstrijd alleen via een verplicht leerboek had kennis genomen.

Wanneer nu dergelijke vragen indringend aan de orde gesteld worden in een groep van docenten die tot taak hebben beroepshistorici op te leiden, dan is er dunkt me des te meer reden om de vraag in een zeer expliciet doelstellingenrapport voor docenten aan het voortgezet onderwijs te behandelen.

Een antwoord op de vraag zelf geef ik trouwens niet, want ik ben nog niet zover, al neig ik ertoe de vraag voor het voortgezet onderwijs te beantwoorden ten nadele van het overzicht.

In het gedeelte dat aan de kennis is gewijd spreekt de commissie ook over de kennis van de culturele topprestaties. Ik kan mij er graag mee verenigen wanneer de commissie waarschuwt voor een overdreven of te eenzijdige aandacht voor die topprestaties.

Daar zitten inderdaad gevaren in en niet zo kleine. Wanneer men het verleden ziet als het bijzonder ingewikkeld resultaat van menselijke prestaties en wanprestaties, dan horen daar de topprestaties natuurlijk bij. Even waar is het dat de topprestaties een grote functie hebben gehad en in elk geval een culturele verrijking hebben betekend. Culturele topprestaties hebben bovendien het kenmerk dat zij hun functie kunnen blijven uitoefenen lang na de tijd waarin zij geleverd zijn. Zij kunnen dus deel uitmaken van de cultuur van verschillende tijdperken en uit dien hoofde alleen al is aandacht in de les voor de topprestatie en voor het verschijnsel topprestatie meer dan gewettigd. Maar in de tijd waarin de topprestatie werd geleverd was zij niet representatief, juist omdat zij als een top uitstak boven de andere prestaties. Het zich bezig houden met de heel grote kunstenaar, de heel geleerde onderzoeker, de geniale staatsman of veldheer is zinvol omdat men er mee kan illustreren dat die heel groten in staat zijn geweest door hun persoonlijke prestatie veranderingen aan te brengen die eeuwen later hun invloed nog doen gelden. Als fenomeen is dat hoogst belangwekkend. Maar tegelijkertijd is dat zich bezig houden met die heel groten bijzonder gevaarlijk, omdat deze handeling een soms fatale belemmering vormt voor het tot stand komen van begrip voor en inzicht in de periode waarin die heel groten leefden.

De topprestaties verblinden ons en maken het ons moeilijk kennis te maken met alle vele personen en verschijnselen die wel representatief zijn geweest,

de niet zo heel groten, de gewonen, om wie het tenslotte toch in de eerste plaats moet gaan. Wanneer men dit niet met mij eens is en zegt: de zeer groten zijn in zoverre wel representatief, dat zij in verhevigde mate datgene vertonen wat bij de gewonen ook wel te zien is, dan moet ik zeggen dat dat lang niet altijd opgaat, bijvoorbeeld al zeker niet bij personen van wie men zeggen moet "dat zij hun tijd verre vooruit waren". Dezulken zijn als zodanig al in het geheel niet representatief.

In het bovenstaande ben ik allerminst volledig geweest in die zin dat ik zelf nog op vele andere punten zou willen ingaan, maar om des tijds wille heb ik me moeten beperken. Ik gaf persoonlijke reacties. Wat ik heb gezegd is alles wel gewogen, maar niet alles is op een goudschaaltje gewogen. Enkele essentiële passages berusten - zoals ik trouwens tijdens mijn betoog heb gezegd - op indrukken, op verwachtingen, maar misschien was het toch goed dat ik ook op die punten van mijn hart geen moordkuil heb gemaakt.

Prof. Dr. F. W. N. Hugenholtz.

DE BAND TUSSEN AMBON EN NEDERLAND, HISTORISCH GEZIEN.

Dr. H. J. de Graaf

Een zeer verbreide opvatting omtrent de geschiedenis der Molukken is de mening, dat vóór de komst der Europeanen daar idyllische toestanden heersten, waarbij vrijhandel troef was. Westerse indringers, de Portugezen in de 16e eeuw en de Nederlanders daarna, eisten het monopolie der specerijen voor zich op, en dit niet goedschiks verkrijgende, hebben zij zich dit in bloedige oorlogen eenvoudig toegeëigend. Hierdoor verdween de volkswelvaart en ging zelfs een deel der bewoners - men denke aan het drama van Banda in 1621 - bij de dappere verdediging hunner natuurlijke rechten te gronde. Om het maar eens populair uit te drukken: aan elk pond kruidnagelen kleefde bloed. Een onzer bekendste televisie-sprekers betreurde eens de oprichting van Coen's standbeeld in diens geboortestad Hoorn, want deze gewelddenaar had in koelen bloede duizenden Bandanezen laten afslachten. Hij verloor daarbij uit het oog, dat Coen op het moment der ontknoping van het drama, reeds lang afwezig was. Evenwel, hoe belangwekkend ook op zich zelf, Banda behoeft in dit verband niet besproken te worden. Het behoort niet tot de eigenlijke Ambonse eilanden en heeft er ook weinig mee te maken gehad.

Een andere populaire opvatting omtrent de positie der Ambonnezen tracht iets dieper te graven. Zij raakt hun verbondenheid met het Gouvernement en hun Christendom. Men vindt deze kijk op het Ambonnezenvraagstuk in een novelle van de officier-letterkundige W. A. van Rees, getiteld: Een Inlandsche luitenant. Hij laat de held van zijn verhaal, de Javaan Saridin, die het

door voortreffelijke militaire eigenschappen tot luitenant gebracht heeft, peinen over de voorrechten der Ambonese soldaten. Doch hij wist niet, zo verzekert de schrijver, dat het "toeval alleen den Ambonees gunstig was geweest". In de tijd, toen Ambon nog de hoofdzetel der Compagnie was, hadden de "zendelingen" ijverig aan de kerstening gewerkt. Ter bevordering dezer bekering had de "regering" aan elk gedoopt inlander vrij rijst en vergunning om Europese kleren te dragen verleend, "dat gelijk stond met een brevet van leegloper". Succes bleef niet uit. Ganse scharen meldten zich voor de doop, zodat de "zendelingen" een brandspuit gebruikten, om de aspirant-christenen "den heiligen doop toe te dienen". Van die tijd dateren ook de voordelen, die de Ambonese soldaten genoten. Aldus van Rees. Het zou mij te ver voeren, het greintje waarheid uit deze formidabele historische nonsens op te duiken. Doch het verhaal toont aan, dat de Ambonezen in de vorige eeuw een bijzondere plaats in de koloniale maatschappij bekleedden, en dat daarover in de tangsi (kazerne) gekletst en geroddeld werd.

Gelijk bij meer historische problemen is eenvoud niet het kenmerk van het ware. Integendeel! Het wonderlijke feit doet zich voor, dat de nazaten der Zuid-Molukkers, die door onze vaders zouden beroofd en ontrecht zijn, thans rustig in ons midden verkeren en blijkbaar ons Westers gezelschap prefereren boven dat hunner naaste Oosterse bureu, de Indonesiërs, terwijl zij t. a. v. de "oorlogsgruwelen" van het bittere verleden weinig of geen rancune tonen.

In de volgende beschouwing zal gepoogd worden, dit raadsel dichter bij een oplossing te brengen. Hierbij zal het ons aan bronnen niet ontbreken. Over het oudste verleden van geen enkel volk in de Archipel is reeds vroeg zoveel gedrukt als juist bij de Ambonezen. Doch juist deze bronnenrijkdom schijnt de levensduur der misverstanden verlengd te hebben. Immers, slechts weinigen bezitten de moed om zich in deze oceaan van gegevens te storten. Daarom duren de verwarring en onwetendheid voort tot op deze dag. Daar ik mij enige tientallen jaren met de Molukse geschiedenis heb bezig gehouden, moge ik het wagen, in dit halfduister wat meer licht te verspreiden. Daartoe is een kort overzicht der Ambonse geschiedenis onmisbaar.

De oudste bekende feiten.

De naam Zuid-Molukken is feitelijk onjuist, daar het woord Maluku oudtijds tot de huidige Noord-Molukken (Ternate, Tidore, Halmaheira enz.) beperkt was, de z. g. landen der Koningen.

De zuidelijke eilanden hebben van ouds slechts aristocratisch bestuurde gemeenschappen gekend, aan wier hoofd orang-kaja's (=rijke lieden) stonden. Deze stand bestaat nog en zijn leden laten zich op hun afstamming voorstaan. Slechts op het schiereiland Hitoe hadden zich verschillende dezer "republieken" verenigd tot een viergespan, dat op weg schijnt te zijn geweest een monarchie te worden, getuige de aanwezigheid van een radja Hitoe (koning van Hitoe), zonder al te veel macht, welke de val van het vierge-

span in 1645 zelfs overleefde en tot in de Engelse tijd (1796-1817) aanwijsbaar is. In feite deelde het hoofd van één der onderdelen, die de Portugese titel van kapitein (capitão) Hitoe droeg de lakens uit. Uit vroeger tijd is overigens weinig meer bekend, dan het bezoek en de kolonisatie van Javaanse kooplieden, onderdanen van de machtige vorst van Madja-Pait en afkomstig uit de havenstad Tuban.

Omstreeks 1500 vonden drie belangrijke feiten plaats, die het lot der Amboezen bepaalde: 1o de invoering van de Islam, of uit Ternate, of rechtstreeks uit Java (m.n. uit Giri, bij Sura-Baja), welke religie door een deel der Amboezen, t. w. de Hitoeëzen, omhelsd werd. Met de invoering van deze religie hangt wel de toenemende hegemonie van het sultanaat Ternate over de zuidelijke Molukken samen: 2o de invoering van de teelt van de kruidnagel, welk gewas tot dusverre alleen in de Noord-Molukken voorkwam, en verder nergens anders ter wereld. De jonge bomen droegen in de Ambonse Archipel nog nauwelijks vruchten, toen 3o de Portugezen ten tonele verschenen. De komst dezer lichtgetinte vreemdelingen maakte zulk een diepe indruk, dat de inheemse (en enige) kroniekschrijver Ridjali er in zijn uniek geschiedwerk uitvoerig en vrij correct over uitweidt. Hier volge het betreffende fragment uit zijn Hikajat Tanah Hitoe:

Eens voer een prauw van de Noesa Teloe naar de zee om er te vissen. Toen brachten ze aan perdana Djamiloe (een der hoofden) de volgende tijding: Wij hebben in de zee van Noesa Teloe een prauw gepraaid. Zo lang wij in deze wereld leven, hebben wij nog nooit zulk mensen gezien als dezen. Hun huid was wit en hun ogen waren als die van een kat. Toen wij hun wat vroegen, bleken ze onze taal niet te verstaan, wij weten niet, wat voor volk het is.

Toen sprak de perdana Djamiloe: Ga jullie ze hier halen. En ze brachten ze bij de perdana Djamiloe. Deze vroeg hun: Waar komt gij vandaan en hoe heet Uw land? Zij antwoordden: Wat ons betreft, wij komen uit Portugal met de bedoeling om handel te drijven. Omdat wij verdwaald zijn, weten wij de weg niet. Wij zijn op de kust aan de overkant terecht gekomen en ons schip is vergaan in de Vogelenzee. Ons bleef slechts een schuit over, om naar Portugal terug te keren, maar wij kennen de weg niet. Nu komen wij hier voor een uitweg.

Toen werd hun een plek (om een huis te bouwen) gegeven, waar ze konden verblijven.

Na enige tijd (d. w. z. enige tientallen jaren later) vroegen ze verlof, dat sommigen achter bleven, om hun huis te bewaken, en de anderen bericht zouden geven aan hun superieuren. Er kwamen schepen uit het westen, het hele jaar door, zonder onderbreken. Zo werd het druk op de rede van Hitoe en heel het land Ambon werd beroemd.

Destijds werd aan de perdana Djamiloe de titel van kapitein Hitoe geschonken

en men kwam overeen, dat wanneer er een schip zou komen, er dan jaarlijks uitgaande rechten zouden geheven worden (van de kruidnagelen). Dit werd voor altijd overeengekomen. Niemand (der Portugezen) was lastig en de naam van de kapitein Hitoe werd beroemd van het Ambonse land af tot het rijk Portugal toe. Tot zover deze vrije vertaling van Ridjali over de eerste, idyllische toestanden, die helaas niet zo zouden blijven.

De Portugese tijd. (1538-1605)

De Lusitaniërs vestigden zich aanvankelijk niet op Ambon, doch voeren door naar Ternate, waar toen nog de meeste kruidnagelen vielen. In 1522 legden zij er de eerste steen voor een machtig fort.

Een bezwaar voor hen was, dat in Ternate e.o. de Islam de Portugezen nèt voor was geweest, wat wrijving moest veroorzaken. De Ternatanen lieten zich wel door de Portugezen met hun machtige schepen en wapenen imponeren, doch niet bekeren, al namen zij wel een en ander van hun Portugese gasten over, b.v. in kledij, bewapening, huizenbouw enz. Dezen gedroegen zich niet steeds correct, vermoordden in 1570 zelfs de vorst van Ternate. Een massaal verzet der bevolking dwong hun fort in 1572 tot capitulatie en zij zochten daarop een toevlucht bij Ternate's rivaal, Tidore, waar een kleinere sterkte verrees. Gelukkig hadden zij zich ook op Ambon gevestigd, eerst in het Moslimse Hitoe - waar het evenmin boterde - daarna in het nog heidense Leitimor. Daar konden zij zich beter handhaven, omdat de bevolking gewillig de koning van Portugal als heer erkende en het R. K. Christendom omhelsde. De grote apostel Franciscus Xaverius die bij de Moslims bot ving, heeft er enige jaren (1546-47) vruchtbaar gewerkt en zelfs een mirakel verricht. Van een overheersing aller Ambonezen was echter evenmin sprake als van een strikt gehandhaafd specerijenmonopolie.

Aan de kortstondige, fel bestreden en beperkte Portugese heerschappij kwam - na 70 Mohammedaanse jaren, zegt de traditie - in 1605 een vrij plotseling einde, toen de Nederlandse vlootvoogd Steven van der Hagen het Portugese fort vrijwel zonder slag of stoot veroverde en daarom Victoria doopte. Sedert werd de veroveringsdag (23 febr.) jaarlijks wereldlijk gevierd en kerkelijk herdacht.

Over de verhouding tussen Portugezen en Ambonezen weten wij helaas te weinig. Juist omtrent dit tijdvak zijn toevallig de bronnen schaars of onuitgegeven. De weinige berichten verhalen meer over oorlogsdaden en heidenbekeringen dan over interne verhoudingen. Toch kunnen wij wel e.e.a. over Ambonese toestanden onder Portugal's kruisbanier vermoeden, daar zij tot op heden hebben doorgewerkt.

Als van alle Latijnse naties, erfgenamen van het Romeinse imperium, draagt de Portugese kolonisatie sterk het stempel van assimilatie en integratie, hetgeen de UNO soms over het hoofd pleegt te zien. De oorspronkelijke bevolking dient zich, dankbaar voor de onderwerping door het Portugese zwaard, te haasten om echte Portugezen en Christenen te worden. Naast de koloniale

veroveraar treedt ook de missionaris als cultuurbrenger op. Men ziet dit b.v. aan monumenten te Lissabon, waar naast de hidalgo met de degen, de monnik met het kruis afgebeeld staat. Kerk en staat gaan hand aan hand. Tot staving hunner veroveringen richtten de Portugezen kruisen op, voorzien van het Portugese wapen. Op Ternate mislukte dit systeem, ook in Hitoe: de Moslims waren te hardnekkig. Op het heidense schiereiland van Ambon, Leitimor, had het meer succes en er moet een klein Portugal zijn gesticht.

In hoeverre de Portugese taal ingang heeft gevonden is onduidelijk. Vrij zeker werd zij gesproken door de z.g. Mardijkers, gewezen slaven der Portugezen, wel afkomstig uit Voor-Indië, die ter wille van de krijgsdienst vrijgelaten waren. Deze Portugees sprekende Inlandse kern heeft wel een sterke invloed op het opdringende Maleis uitgeoefend, juist in de Molukken, doch de voortgang van dit Italiaans van het Oosten niet kunnen stuiten. Wel dragen later bijna alle Ambonse leden van de landraad Portugese namen en de voornaamste orang-kaja's voeren zelfs Portugese adellijke titels, zoals "dom". Ook thans zijn onder de hier vertoevende Christen-Ambonezen Portugese namen lang niet zeldzaam, zoals Tomasoä, de Fretes, Coëlho enz.

De voornamen zullen ook in een rechtbank gezeten hebben, op zijn Portugees: camara. Later heetten die "orang-kaja camara". Ook zullen de Portugezen reeds uit pure noodweer de grondslag tot die militaire organisatie hebben gelegd, welke naderhand tot zoveel misverstand aanleiding heeft gegeven, n.l. de hongi (vloot). Deze oorlogsvloot moest de Christen-negorijen tegen de hevige aanvallen van Moslimse Hitoeëzen, Bandanezen, Ternatanen en Javanen beschermen, welke ook met machtige eskaders kwamen opdagen.

Ter hoofdplaats Ambon, onder de rook van het Kasteel, gaven de padres onderricht, welk onderwijs men vaak meer als een bijzonder privilege beschouwde, dan dat men er bijzonder op gebrand was. Wekte het laiddunkende gedrag van Portugese ambtenaren en militairen soms ergernis, de liefdevolle behandeling der orde-geestelijken bleef in dankbare herinnering.

Wat waren van dit alles de gevolgen voor de Ambonezen? Zij werden onderdanen van de Portugese koning, ginds ver overzee, maar toch in naam Portugezen. Op andere eilanden, b.v. Timor-Dilly, Flores zouden de Nederlanders later met z.g. "zwarte Portugezen" te maken hebben. Dat wil niet zeggen, dat de Ambonezen nu maar ineens de gelijken der kolonisatoren geworden waren; verre vandaan!

De Lusitaniërs erkenden ook onderling diepe en wijde standsverschillen. In de koloniale hiërarchie zullen de Ambonezen daarom voorlopig met een bescheiden plaats tevreden moeten zijn, al waren zij er rechteus in opgenomen. Gezien de militaire prestaties en het zelfbewust zijn der Portugezen kon de zoon des lands zich hierbij wel neerleggen. Dit sloot echter verzet tegen onrecht of wreedheid allerminst uit. Het "beta (= ik) competeer", de latere Ambonese militairen in de mond bestorven, is niet van vandaag of gisteren.

Deze onderdanenverhouding tussen Portugezen en bevolking ontbrak uiteraard in het slechts ge-allieerde, Moslimse Hitoe; doch wat Leitimor en andere m.o.m. gekerstende eilanden betreft, mag men grif aannemen, dat reeds in de Portugese tijd de grondslag werd gelegd voor die eigenaardige verhouding tussen kolonisatoren en gekoloniseerden, welke in de ganse Archipel enig mag genoemd worden. Verwaarlozing van dit feit maakt de Ambonse historie moeilijk te begrijpen.

Het optreden der Nederlanders. 1605-1796

De Nederlanders begeerden in de Archipel geen ruwe veroveraars, doch eerzame kooplieden te zijn. Ze sloten dus met de Oosterse volken contracten, die later in een zesdelig Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum zijn verzameld en uitgegeven. Reeds het eerste deel bevat verdragen met de Amboezen voor en wel van tweeërlei aard:

De bewoners van Leitimor e. a. Christen-inlanders nam de Compagnie eenvoudig als onderdanen van de Portugezen over. Zij sloot met hen verdragen van onderwerping, dus van erkenning der Staten-Generaal als soeverein.

Met de Hitoeëzer, die de Compagnie zelfs tegen hun Portugese vijanden te hulp geroepen hadden, en andere Moslims, sloot zij bondgenootschappen, b. v. het befaamde "eeuwig verbond" van Van der Hagen met Hitoe van febr. 1605.

In geen dezer contracten ontbreken twee belangrijke bepalingen, n. l. :
1o dat ieder de ander in zijn geloof met vrede zou laten. De Compagnie had n. l. gezien, hoeveel last de Portugezen zich door hun onverdraagzaamheid op de hals gehaald hadden, b. v. in Ternate. :
2o dat de kruidnagelen slechts aan de Compagnie geleverd mochten worden. Deze achtte zich, in tegenstelling tot haar voorgangers, in staat dit specerijenmonopolie te handhaven.

Dank zij deze overeenkomsten scheen een tijd van vrede en voorspoed op komst. Door de verdraagzaamheid werden de Moslims niet afgestoten: het specerijenmonopolie beloofde de Compagnie gouden winsten. Daar kwam vooreerst niet veel van terecht, aangezien er nog heel wat moest afgevochten worden.

Immers, de Compagnie erfde met Portugal's gebied en onderdanen, ook hun eeuwige twisten met de Moslims, welke ouder waren dan de komst der Portugezen. Men denke aan de aloude tegenstelling tussen oeli-lima's en oeli-siwa's, een eeuwenoude antagonie, waarbij de Christenen met de Compagnie bij de oeli-siwa's werden ingedeeld, de Moslims en hun bondgenoten bij de oeli-lima's.

Dan waren bij de plechtige verbondssluitingen belanghebbenden verwaarloosd, die van het Nederlandse specerijenmonopolie slechts nadeel verwachtten, t. w. de "vreemde handelaars": Spanjaarden, Engelsen, Bandanezen, Javanen,

Makassaren enz. Met deze sluikhandelaars bond de Compagnie een onverbid-
delijke strijd aan, waarbij de Westerlingen niet eens de geduchtste smokke-
laars bleken te zijn.

Bovendien maakte de vorst van Ternate, sedert 1607 bondgenoot der Compag-
nie, aanspraken op de Zuid-Molukken, die ten minste van 1515 dateerden.
Hij overheerste het westelijke schiereiland van Ceram, Howamohel geheten,
een rijk nagelland, waar vrij zelfstandige Ternataanse stadhouders uit luis-
terrijke geslachten, op hun wijze een eigen politiek voerden, en zeker niet
voetstoots bereid waren, het specerijenmonopolie te eerbiedigen. Dit maak-
te de verhoudingen op en om Ambon niet eenvoudiger.

De telers en verhandelaars der specerijen, geen onnozele halzen, doch ge-
wiekste kooplui, die zeer goed wisten, wat de contracten behelsden, zullen
verwacht hebben, dat de handhaving van het monopolie onder de Compagnie
wel net zo slap zou wezen als onder de Port gese vlag. Hierin vergisten zij
zich. Ten koste van alles begeerde de Compagnie haar verworven voorrech-
ten uit te buiten. Men bouwde immers geen kostbaar administratief en mili-
tair apparaat op, om er de concurrenten de vruchten van te laten plukken.
Batavia bracht rust en vrede, en wenste voor die weldaad ook iets terug te
zien. Daar zit iets redelijks in.

Ter handhaving van het monopolie moest de Compagnie, zij het ongaarne,
want oorlogen waren kostbaar, vijf zware oorlogen voeren, waarvan de voor-
naamste tussen 1636 en 1656 vielen. Bij dit militair optreden valt zekere
"escalatie" op te merken, hoe node de Compagnie ook haar toevlucht nam
tot deze "ultima ratio regum", het zwaard.

Hoe handhaafde de Compagnie haar monopolie? Vijf middelen nam zij te
baat:

- a. de uitbreiding van de nagelaanplant harer onderdanen. Nog in 1627 lever-
de gans Leitimor niet meer dan 60 bahar of omstreeks 10.000 kilo nagelen
op. Daarna liet de gouverneur iedere ingezetene 10 nagelboompjes planten.
Dit werd stelselmatig voortgezet tot ten slotte het door de Compagnie volle-
dig beheerste gebied zoveel kruidnagelen opleverde, als de ganse wereld
met de beschikbare vervoersmiddelen opnemen kon. Sloot men nu nog de
concurrentie uit, dan was het ideaal ener "geleide" kruidnagel-economie
verwezenlijkt. Bovendien kregen de onderdanen nu belang bij het nagelmono-
polie, want zij waren er bij betrokken.
- b. tegen de sluikhandel ware de vloot in te zetten. Doch de vreemde hande-
laren en hun vrienden kenden de weg in de Archipel als geen, wisten met
hun zwakke, doch ranke roeivaartuigen aan de logge oorlogsbodems der
Compagnie te ontsnappen.
- c. op strategische punten kon men, ter controle van verdachte negorijen,
forten bouwen, waar tevens ingeleverde nagelen gewogen en betaald, zo
mede opgeslagen konden worden. Er zijn heel wat van die versterkingen ge-
weest. Dit gaf slechts een beperkte zekerheid, want de Archipel was te groot

en te onbekend. Oostwaarts grensde hij aan de eindeloze "terra incognita" van "Nova-Guinea", waar men bijkans niets van af wist.

d. men kon de smokkelende nagelkooplieden waarschuwen, daarna bestrafen, bij overtreding der contracten. Hiertoe kreeg men pas voldoende kans na de wapenstilstand met Portugal in 1642, toen méér troepen en schepen beschikbaar kwamen.

e. Het eenvoudigste was het vernielen van ongeoorloofde nagelbossen, eventueel ook van sagobossen, waar de bevolking van leefde. De inwoners huisden vaak op moeilijk toegankelijke hoogten, waar de dappere Portugezen reeds meermalen het trotse hoofd hadden gestoten. Een volledige bestraffing en onderwerping zou heel wat voeten in de aarde hebben. Dit was pas mogelijk na de inzet van een grote armada en met een bijstand, georganiseerd in de hongi, van inheemse helpers. De bedachtzame Compagnie trok er n.l. zelden alleen op uit en deed bijna niets zonder bondgenoten.

De eerste nagelbosvernieling vond plaats in 1624 door de z.g. Nassause vloot, die helemaal om kaap Hoorn was komen varen. Dit zette zoveel kwaad bloed bij de benadeelde planters, dat de Compagnie aanvankelijk voor dit paardemiddel terugschrok. Gaandeweg, bij het feller worden van de strijd en het klimmen van haar macht, overwon zij die schroom. Het bomen kappen werd van incidentele strafoefening tot systeem, waardoor het ideaal der Compagnie, het specerijenmonopolie, wezenlijk benaderd werd.

Niet gediend werd de zaak der Compagnie door het optreden van enige slechte gouverneurs, t.w. Ant. van den Heuvel(1634-35) en Joachim van Deutecom (1635-37). Deze "ondeugdelijke instrumenten" gaven aan Compagnie's tegenstanders, de kapitein Hitoe Kakiali en Teloekabesi de kans om de rol van vrijheidshelden te spelen en als zodanig ten onder te gaan. Bij deze strijd in het weerspannige Hitoe speelde de godsdienst een voorname, zo niet overheersende rol.

Tevergeefs heeft de overigens zo bekwame G. G. Ant. van Diemen (1636-45) gepoogd door een dubbel bezoek aan de Molukken in 1637 en '38 een voor alle partijen - en dat waren er niet weinigen: de sultan van Ternate, zijn stadhouder in Howamohel, de inwoners aldaar, de Hitoeëzen, de Christen-Ambonezen en last not least de Compagnie zelf - geschikte oplossing te vinden. IJdele moeite. De strijd diende tot het bittere einde te worden uitgevochten, n.l. tot de ondergang van het Hitoese viergespan, welks leiders Kakiali en Teloekabesi waren. Dit doel werd in 1645 bereikt. Was het een politieke fout?

De laatste beslissende strijd is gestreden onder leiding van de superintendent der drie Oosterse gewesten, Arnout de Vlaming van Oudshoorn, die zo fors optrad, dat zijn naam tot een interjectie geworden is: Adoeh Plaming!

Van 1651 tot 1656 vocht hij vooral op het schiereiland Howamohel tegen de Ternataanse stadhouders en hun aanhang, zo mede tegen de smokkelende Makassaren en de rampzalige inwoners. Hierbij werd zó kras opgetreden, dat

zelfs de Bataviase Kerkeraad weigerde 's Hemels zegen over Compagnie's wapenen af te smeken. Doch de geleerde en deskundige Rumphius, de "Plinius Indicus", oordeelde in zijn Ambonse Historie: "Nu zullen wij de regelen der medicijns volgen, dicterende: Waar de Kunst niet kan genezen, moet het ijzer cureren; wat het ijzer niet kan genezen, moet het vuur cureren. Derhalve zullen wij nu opvoeren twee vermaarde veldscheerders: Gerrit Demmer (gouverneur 1642-47) en Arnold de Vlaming, waarvan de eerste met ijzer en scherpe corrosiven, en de tweede met branden en gehele leden af te zetten, deze oude en stinkende wonde aangegrepen, en alzo het Ambonse lichaam weder tot een goede gezondheid gebracht heeft". Met het geamputeerde lid wordt Howamohel bedoeld, welks bevolking naar Ambon werd overgebracht: de Moslims onder Hitoe, de heidenen onder Leitimor, ter kerstening. Het Ternataanse stadhouderschap op Howamohel werd voor eeuwig afgeschaft, de nagelbossen vernietigd. Howamohel is nog een verlaten oord.

De Compagnie had in haar jarenlange strijd om het monopolie het volgende bereikt:

onderdaan:

Leitimor, waar sedert 1605 de gouverneur in het Kasteel Victoria resideerde, vormde het centrum van haar macht in de Zuid-Molukken. Op de sedert de Portugezen gekerstende bevolking vermocht zij vast te bouwen, een enkele uitzondering daar gelaten.

Hitoe, ook sedert 1605 bondgenoot, was mede om het Islamietisch geloof der bevolking, niet volkomen betrouwbaar. Het werd na een zware strijd onderworpen. Echter wist de bevolking zich aan te passen en mocht in de voordelen van Leitimor delen.

Howamohel aan de Ceramse overwal was na de tuchting door de Vlaming niet te handhaven en werd dus eenvoudig ontvolkt, de inwoners werden naar Ambon overgebracht en de nagelbossen gerooid.

Op de eilanden ten Oosten van Ambon (Haroeke, Saparoea, Noesa Laoet), waarover wij kort moesten zijn, had zich een soortgelijke ontwikkeling voorgedaan.

Het slot van al deze narigheid was, dat de Compagnie weinig bondgenoten meer telde, doch des te meer onderdanen. De kruidnagelteelt bleef tot Ambon en bijbehorende eilanden beperkt. Zelfs daar, waar de nagelboom oorspronkelijk tierde, n.l. op Ternate, Tidore enz., werd de teelt contractueel geliquideerd, soms tegen vergoeding, doch ook wel, na een rebellie, voor straf zonder schadeloosstelling. In plaats van op de nagelteelt konden de inwoners zich nu op het voortbrengen van voedingsgewassen toeleggen, die zij aan de Compagnie en haar onderdanen vermochten te slijten. Een uniek verschijnsel in de geschiedenis der cultuurplanten: de uitroeiing van een gewas in het land van oorsprong. Onverbiddelijk handhaafde de Compagnie

haar monopolie met ijzeren hand. Sedertdien boerden Kairo en Venetië, welke steden tot dusver nog van gesmokkelde kruidnagels hadden kunnen profiteren, achteruit.

Evenwel, economisch schijnen de Ambonezen in hun geheel er niet slecht afgekomen te zijn. Ds. Valentijn, die van 1686-89 en van 1706-11 op Ambon heeft gestaan, trof er tot zijn verbazing geen bedelaars aan en verwonderde er zich slechts over, dat de bewoners nog niet rijker werden. Aankoop en bezit van veel sieraden, waarvan hij er verscheidene in zijn standaardwerk Oud en Nieuw Oost-Indiën afbeeldt, wijzen op zekere welvaart. Vooral de orangkaja's waren geneigd tot vertoon van een weelde, opbloeiende onder het veilige schild der Compagnie.

Einde van het Systeem der Compagnie.

Aan deze vredige welvaart kwam in de loop der 18e eeuw een einde, toen de winsten uit de nagelnegotie achteruit liepen. Vooreerst daalde de vraag door verandering van smaak - invloed van de Franse keuken. Daarna werd in de tweede helft der eeuw het monopolie gebroken, daar ook elders, b.v. op Mauritius de nagelboom geplant werd.

Toen kwam de Bataafs - Franse tijd, die voor Ambon een dubbele Britse bezetting tussen 1796 en 1817 betekende. De wijze waarop het fiere Victoria in 1811 voor een Engelse minderheid capituleerde, droeg niet bij tot vergroting van het ontzag voor de Nederlandse naam. Bovendien raakten de Ambonezen in de Engelse tijd gewend aan een liberaler regime - wel een nagelmonopolie, doch geen hongertochten meer - dat bovendien veel voor de Christengodsdienst deed. Geen wonder, dat de terugkeer der Nederlanders in 1817 niet dadelijk met gejuich werd begroet.

Ambon onder het Gouvernement.

Een te star vasthouden aan oude rechten en gebruiken, de ongeschooldheid der kersverse ambtenaren, die Ambon niet kenden, lokten de grote opstand van Thomas Matulesia uit (1817-18). Het centrum der rebellie was Saparoea: de resident van den Berg werd bij de overrompeling van het fort Duurstede met bijna zijn ganse gezin vermoord. Slechts een klein jongetje van vijfjaar, werd gewond door bevriende Ambonezen verborgen en gered, en later aan onze troepen teruggegeven. Het verhaal is op Ambon nog populair, even vermaard als de heldendaden der oproerlingen, wier roem de Ambonezen zich niet willen laten ontnemen.

Deze gans onverwachte opstand baarde de Commissie-Generaal, die het gezag van de Engelsen aan het overnemen was, niet weinig zorgen. Een eerste, slecht geleide expeditie onder majoor Beetjes leed een smadelijke nederlaag. Van de 210 manschappen keerden slechts een 30 terug, het grootste verlies ooit tegen een inheemse vijand geleden. Matulesia tooide zich nadien met Beetjes' epauletten. Dra werden door schout-bij-nacht Buijskes krachtige maatregelen getroffen, die soms te fors uitvielen. Matulesia werd met 22

anderen, onder welken een schoolmeester met steek en al, een half jaar later ter dood gebracht.

Ter heling der geslagen wonden, die na jaren nog schrijnden, bracht de edele G. G. van der Capellen in 1824 een officieel bezoek aan Ambon en richtte tot de bevolking een oproep, die sommigen zijner medewerkers zelfs te ver ging. Hoe het ook zij, deze proclamatie heeft ruim 30 jaar later zeker assistent-resident D. Dekker geïnspireerd tot het dichten ener beroemde toespraak, met dit verschil, dat Z. Excellentie zijn oproep wel degelijk uitgevaardigd heeft, terwijl de geniale Multatuli de zijne slechts in zijn verbeelding tot de hoofden van Lebak heeft gericht. Men hore slechts het begin van 's Landvoogd's oproep:

Volkeren van Amboina, van Ley Timor, van Hitoë, van Oma, van Honimoa, van Noesa Laoet, van Ceram, van Boeroë, van Amblauw, Manipa, Kelang, Bonoa, en Goram, en van de verdere eilanden hierom gelegen!

Toen wij voor acht jaren ons vaderland en onzen koning verlieten, om in zijnen naam de uitgestrekte landen, in deze zeeën gelegen, te regeeren, ontvingen wij reeds van hem den last, om bijzonder ook uwen toestand te onderzoeken. enz.

Inderdaad werden verbeteringen toegezegd en op den duur verzachtingen ingevoerd, zodat 13 jaar later bij het bezoek van de enige Oranje-Telg, die Insulinde bereisde, prins "Hendrik de Zeevaarder" er geen vuiltje aan de lucht scheen. De prins reisde rustig en veilig over het hele eiland.

Toch bleek de grote economische rol der Molukken uitgespeeld te zijn. Zo werd in 1868 de verplichte kruidnagelteelt afgeschaft. Drie jaar later werd het gouvernement van Amboina opgeheven. Sedert resideerde er een eenvoudig resident. De stad Ambon werd een vervallen grootheid. Weinig herinnert thans meer aan het merkwaardige verleden, dank zij de aardbeving van 1898 en het Amerikaanse bombardement van 1944. Slechts de ruïnes van het grote fort Victoria, die uit de 18e eeuw dateren, getuigen nog van Ambons vroegere betekenis.

Toch zou het Ambonese volk nog een belangrijke rol spelen bij de opbouw van het toenmalige Nederlandsch-Indië, thans Indonesië. Hierbij was de band met Nederland een factor van gewicht.

Dit zou in een volgend opstel kunnen besproken en uitgewerkt worden.

- . - . - . - . -

DE BAND AMBON-NEDERLAND, MEER CULTUREEL GEZIEN.

Dr. H. J. de Graaf.

Toen ik in 1946 eens in Weltevreden langs de tangsi of kazerne der Ambonezen wandelde, zag ik daarop de woorden geklad: Ingatlah Sadjarah Maloekoe. Denkt aan de geschiedenis der Molukken. Hiermede poogden de nationalistische Indonesiërs Ambon's trouw aan Nederland aan het wankelen te brengen.

Inderdaad pleegt een oppervlakkige kennismaking met de Molukse geschiedenis het vermoeden te wekken, dat de Ambonezen een onverzoenlijke wrok jegens de Nederlanders moeten koesteren. Dit is echter geenszins het geval. Hoe zou dit probleem kunnen verklaard worden?

Men neme in aanmerking, dat de strenge hand der Compagnie bij het gewelddadig handhaven van haar specerijen-monopolie niet het zwaarst op haar onderdanen, de gezagsgetrouwe Christen-Ambonezen drukte. Immers, sedert de 16e eeuw waren deze Portugal's onderdanen, daarna die der Compagnie en van het Gouvernement. Niet hun land werd door de hongi-tochten bezocht om er o. a. verboden nagelbomen om te kappen, doch dat hunner Moslimse en heidense naburen. Voor hen was de onaangenaamste zijde der hongi-tochten het leveren van grote kruisprauwen met bemanning, die soms maanden lang van huis was.

Maar het Compagnies-monopolie was ook het hunne. De "Koempenie" bracht vrede, orde, veiligheid, een zekere welvaart en bezorgde hun tevens de geëerde positie van "anak Koempenie" (kinderen der Compagnie).

De mohammedaanse Hitoeëzen, slechts door een smalle landtong verbonden met hun Christen-buren op Leitimor, hebben zich op den duur na een felle tegenstand, aangepast. Hun nog steeds vermaarde voorganger, Hasan Soeleiman, die op Hila (op Hitoe) een eigen, zeer originele moskee bouwde, koos na aanvankelijke, hoogst bedenkelijke plannen tot rebellie, eieren voor zijn geld en gaf een waardig voorbeeld van gezagsgetrouwheid. Beloningen van hogerhand bleven niet uit. Geëerd door bestuur en bevolking werd hij in 1709 plechtig ter aarde besteld. Men spreekt in Hitoe nog over deze figuur, die er misschien toe bijgedragen heeft, dat er op Amboina tussen Christenen en Moslims een veelszins lofwaardige verdraagzaamheid heerst. Hitoe mocht dus mee kruidnagelen telen en deed ook mee aan de hongi.

Het ergst schenen de bewoners van Klein-Ceram of Howamohel gedupeerd. Van hun vruchtbare heuvels, waar nu een benauwende stilte heerst, verdween de kruidnagel volkomen. De bevolking werd n. l. geëvacueerd; de Moslims naar Hitoe, de heidenen naar Leitimor, waar zij na enige generaties met de oorspronkelijke bevolking versmolten. Wel bleven zij nog lange

tijd vol heimwee naar de heuvelen van het oude vaderland aan de kim uitzien, doch dit verlangen verdween na enige generaties.

Thans dienen nog enige aspecten in de verhouding Ambon-Nederland gezien te worden.

Politie.

Vooreerst het aandeel der Ambonezen in bestuur en rechtspraak.

Naar hun gewoonte lieten de Compagnies-ambtenaren de Ambonezen zich zelf volgens hun oude adat besturen, tenzij deze laatste streed met het algemeen belang en dat der Compagnie. Gevaar duchtten zij n.l. van het aloude "vervloekte viergespan" op Hitoe, zodat dit moest wijken en na bittere strijd verdween. Overigens werden de "orang-kaja's" (aanzienlijken) gehandhaafd en hun gezag zelfs versterkt door uiterlijke tekenen, zoals staven met gouden en zilveren knoppen, waarop het embleem der Compagnie stond; gouden hoedbanden met het opschrift: "De Staeten der Ver. Nederlanden getrouw". Slechts in bijzondere gevallen werden deze orang-kaja's met hun vaak Portugese namen bijeen geroepen ter "overleg" of tot het ontvangen van bevelen, zoals in 1621 tijdens het bezoek van Coen, of in 1637, bij dat van Van Diemen.

Een vaste instelling daarentegen was de Ambonese Landraad, die met de gouverneur recht sprak. Vermoedelijk stamt zij uit de Portugese tijd, want de leden werden "orang-kaja camara" genoemd. In 1656 werden er ook Moslimse Hitoeëzen in opgenomen, die geen hoeden, doch tulbanden droegen. Zes jaar later vergaderden de Mohammedaanse leden weer afzonderlijk in Hila.

Militie.

Drieërlei was het Ambonese aandeel in de militaire acties der Compagnie:

- 1o de schutterij;
- 2o de hongï;
- 3o dienstneming buiten Ambon.

Wat het eerste betreft, de Ambonezen in de stad Ambon werden opgenomen in de plaatselijke schutterij, waarin reeds de Nederlanders, de Mestiezen en de Mardijkers (de z. g. Groene Geuzen, zo genoemd naar hun vaandel) dienden. Deze Ambonese schutterplichtigen werden een bijzondere stand, de "burgers", los van de oude gemeenschappen, de negerijen, doch ook bevrijd van herendiensten. Deze groep bestond nog tot voor kort en achtte zich bevoorrecht, ook al vielen er geen schuttersdiensten meer te verrichten.

Het meevaren (en meeroeien) op de hongï-vloot was een plicht der negorijen. Reeds twee jaar na de verovering, in 1607, voer de eerste hongï onder gouverneur Houtman met de Nederlandse vlag uit, zodat ook dit wel een oude, Portugese instelling moet geweest zijn, die vermoedelijk door de

Nederlanders meer volmaakt moet zijn. Deze jaarlijkse rondvaart had volgens Rumphius ten doel: "om alle verschillen op de afgelegene plaatsen af te doen, als om den Inlander te gewinnen hun togten vaardig en haar Corre-Corren (de kora-kora's) gereed te houden".

De vloot bestond uit een 50 tot 70 roeischepen met uitleggers, de omvangrijke kora-kora's, de zwaarste inlandse vaartuigen van de Archipel. Grotere negorijen leverden een of meer vaartuigen, kleinere moesten combineren.. Op de aanzienlijkste kora-kora, die van de radja van Titawai, scheepte zich de gouverneur met zijn lijfwacht in. Hij bewoonde er een twee tot drie fraai behangen kamertjes of kajuiten. Hem volgde de fraai bewimpelde en bevlagde vloot, verdeeld in eskaders. Duizenden roeiers brachten onder ritmisch gezang de grote gevaarten in beweging. Dit bracht ds. Valentijn, die als predikant meermalen is meegevaren, Ovidius' Tristia in herinnering:

Quique refert pariter lentos ad pectora remos
in numerum pulsa brachia versat aqua.

Hetgeen hij, ietwat wijdloperiger als volgt vertaalde:

De Roeier zingt verheugd, en ploft met nette slagen
Gelijk als op de maat, de riemen in de zee.
Hij weet z'ook op de maat eenparig te doen dragen,
En maakt zich op de maat tot nieuwe slagen ree.

Ja, als theoloog herinnert hij hierbij aan Ezechiël XXVII, 25, waar deze profeet van Tyrus zegt: De schepen van Tharzis zongen van U.

In elk geval moet het uitvaren en thuiskomen der bontbevlagde hongi een indrukwekkend schouwspel zijn geweest.

Voer de hongi tot 1656 ook uit om de Compagnie in haar strijd tegen haar vele vijanden en mededingers bij te staan, na de voltooiing van het stelsel der geleide kruidnagel-economie door De Vlaming diende zij enkel tot de handhaving daarvan. Doch niet slechts moesten de deelnemers aan deze tochten verboden kruidnagelbomen uitroeien, doch tevens diende de hongi voor inspectie, voor rechtspraak, voor de dienst van kerk en onderwijs, zodat zij ook een niet onbelangrijke culturele taak te vervullen had.

Uiteraard zorgde de Compagnie voor rijst en arak der bemanning, welke ook een aandeel in eventuele oorlogsbuit ten deel viel. Toen deze door de permanente vrede uitbleef, moesten aan de roeiers andere voorrechten verleend worden. In elk geval drukte de roeidienst zwaar op de betrokkenen, die soms maanden van huis wegbleven, waarvan ongunstige elementen dan partij trokken. Daarom werd op den duur een soldij uitgekeerd, in 1635 aan iedere nadjo of roeibank 15 realen voor roeiers van het Kasteel, 10 voor die uit de Oeliassers (buiten Amboina), en wel in natura (kleedjes). Een feestmaal, na afloop van de tocht de orang-kaja's aangeboden, hielp hun "haer geschept verdriet wat te versoeten" zoals Rumphius (121) het met een woordspeling uitdrukt. De prauwen werden n.l. niet geroeid, doch door pagaaien

voortgeschept.

Zo min burgers als hongi-roeiërs werden ooit buiten de Molukken ingezet.

De grote voorvechters.

Dit veranderde met de geweldige super-intendent De Vlaming, die er in slaagde inboorlingen buiten Ambon tot dienstneming bij de Compagnie te bewegen, een resultaat, dat men van deze barse figuur stellig niet verwacht zou hebben. De vrijwilligers dienden onder eigen hoofden. Dit waren condotieri, die een troep stamgenoten met eigen bewapening en kledij om zich heen wisten te verzamelen en daarmee in de vele oorlogen der Compagniestreden als zeer gewaardeerde hulptroepen. Aanvankelijk vochten ze alleen in de Molukken, doch weldra door de ganse Archipel en zelfs ver daar buiten.

De eerste was Radja Tahalele van Boano, die na de verdrijving der Terna-taanse stadhouders, eerst als koning van Howamohel bestemd scheen. Toen dit koningschap bij gebrek aan onderdanen - zij werden immers geëvacueerd - niet doorging, bleef hij zich toch radja noemen. Hij sneuvelde in 1660 op Ceylon.

De orang-kaja Kowasa van Manipa was de Compagnie slechts op Boeroe van dienst, doch helderder straalde de roem van diens zoon, het best bekend onder zijn Nederlandse toenaam Kapitein Jonker van Manipa. Hij streed op Timor tegen de Portugezen en hun aanhang, bij Batavia tegen Bantamse roofbenden, op Ceylon weer tegen de Portugezen, op Sumatra tegen de Minangkabauers. Opnieuw op Java tegen de Madoerese rebel raden Troena-Djaja, die hij op de helling van de vulkaan de Keloet zelfs gevangen nam (Kerstmis 1679). Dit oorlogsbedrijf legde hem geen windeieren. Van een kaal inlands hoofd werd hij een aanzienlijk heer, grootgrondbezitter ten oosten van Batavia. Helaas liet hij zich, gegriefd door ondervonden krenkingen van sommige Compagnies heren, verwikkelen in een pan-islamietische beweging, wat zijn ondergang en dood bewerkte (1689). Sedertdien was de Compagnie wat omzichtiger bij het aanwerven van Moslimse voorvechters. Toch leeft zijn roem tot op de huidige dag bij de Ambonezen voort, zij het dat hij nu hun beschermgeest geworden is.

Jonker's veldheersstaf werd overgenomen door zijn neef, Zacharias Bintang, die, zoals zijn voornaam reeds zegt, Christen was. Deze onderscheidde zich in de Javaanse oorlog van 1703 tot 1708, vocht mee in Voor-Indië, bekleedde enige ambten in Batavia en Ambon, en stierf kort na 1730. Voorts beheerste hij het Nederlands en bezat nog andere kundigheden. Hij was de laatste der grote Ambonse voorvechters.

Na die tijd beperkte zich de militaire activiteit der Ambonezen voorlopig tot de hongi, en de schutterij in Ambon en te Batavia, waar zich intussen een kleine kolonie Ambonezen had gevormd.

Opnieuw werd een beroep op hen gedaan, toen in de Bataafs-Franse tijd de

nood aan de man kwam en er Hollandse soldaten te kort waren. In 1804 besloot de Regering ter aanvulling der Europese militie Ambonezen uit de Molukken te ontbieden, bij voorkeur hen, die reeds met de wapenhandel vertrouwd waren. Ze zouden niet meer op inheemse wijze strijden, zoals men dat op het schilderij van Beekman uit 1656 kan ontwaren, doch op zijn Europees, met geweer en in uniform, zelfs als cavalerist. Op veel punten werden ze met de Europeanen gelijk gesteld, n. l. in gage en menage, ter onderscheiding van de "inlanders". Het begin dezer werving is door de ruwheid, waarmede zij onder Daendels geschiedde, niet gelukkig geweest. Er ontstond een afkeer van het dienen overzee, en de Engelsen waren ook zo wijs om hun aangeworven corps Ambonezen (1810-17) niet van Ambon weg te voeren. Het niet op deze voorwaarde overnemen van dit corps is een der oorzaken van de opstand van Matulesia geweest. Na de onderdrukking daarvan in 1818 kwam de werving langzamerhand weer op gang en het gelukte zelfs de afkeer van het dienen op Java e. e. te overwinnen. Niet weinig droeg daartoe de premie van f. 50, -- per soldaat voor de orang-kaja's bij. In 1898 dienden 4434 Ambonezen bij de "Compagnie".

In Europese kringen was men zelfs gewoon om alle inlandse militairen Ambonezen te doen, welke vergissing de betrokkenen zelf nooit zouden maken. Soldaat was bij de Ambonezen een eerzaam en geacht beroep. Dit bracht natuurlijk mee, dat een deel hunner zich ook op andere eilanden, m. n. op Java vestigde. Daar verbraken ze de onderlinge band natuurlijk niet, hetgeen hun Christen-zijn tussen millioenen Moslims meebracht. Doch ook de verbindingen met Ambon werden trouw onderhouden. Dit kwam o. a. uit in het gebruik om met de doop van op Java geboren kroost te wachten tot men eens voor familiebezoek naar Ambon reisde. Dan werden alle sedert de laatste reünie geboren kinderen ineens gedoopt. Hun saamhorigheid hebben de Ambonezen zelfs in Nederland voortgezet, waar lang niet allen over de opheffing der "woonoorden" verrukt waren. Wij voelen voor "apartheid" verklaarde mij eens een Ambonees hoofdonderwijzer.

Religie.

Toen admiraal Matelieff in 1607 de Ambonese orang-kaja's feliciteerde met de overgang van Portugees naar Nederlands bewind, vroeg hij ten slotte naar hun wensen. Deze betroffen niet de kwestie van de vrijhandel in specerijen, doch zij waren van meer ideële aard. Het heengaan van het Portugese gezag betreurden zij niet - dit was immers vervangen door dat der Nederlanders - doch wèl het vertrek der padres, die hun jeugd zo trouw onderwezen hadden. Was het Rooms-Katholieke geloof verkeerd geweest, welnu, dan moesten de Nederlanders maar eens tonen, hoe het beter moest. Deze wens bracht Matelieff in geen kleine verlegenheid, want men kon de Ambonezen in plaats van geleerde paters slechts een amateur-ziekentrooster aanbieden, die uiteraard nog niet veel kon bereiken.

Gaandeweg ging dat beter. In 1615 kwam de eerste predikant, ds. Wiltens,

die spoedig in het Maleis preekte en met vertaalwerk begon. Zijn Maleise preken hebben nog tal van jaren dienst gedaan. Zijn opvolger, ds. Dankaerts, zette dit werk onverdroten voort, vertaalde leerboekjes enz.

Bovendien zijn tot drie maal toe Ambonese jongelui met Compagnies-schepen naar Nederland gevaren, en wel met drieërlei doel:

1o zich te overtuigen van de grootheid van ons vaderland, waarover de Portugezen zich slechts smalend hadden uitgelaten;

2o theologie studeren;

3o Nederlands leren. De meesten hunner zijn behouden in de Molukken teruggekeerd en hebben als schoolmeester nuttig werk verricht. Inderdaad heeft men zich de eerste jaren er ernstig op toegelegd, om de Ambonezen met onze moedertaal vertrouwd te maken, kennelijk in navolging der Portugezen, die hetzelfde t. a. v. het Portugees beoogden. Alle moeite was evenwel vergeefs. De Ambonezen begrepen van de handelstaal, het Maleis al weinig, en van het Nederlands helemaal niets. Ds. Heurnius, een der weinigen die enkel uit roeping als predikant naar Indië togen, wierp het over een andere boeg en prees de oorspronkelijke Ambonse volkstaal, de taal des harten, aan om er het Evangelie in te prediken. Doch ook dit mislukte en men kwam ten slotte toch weer bij de lingua franca van de Archipel, het Maleis terecht, waarin trouwens Heurnius zelf heel wat vertaald heeft. Met dit Maleis versmolt ook het Portugees der Mardijkers, die er een aantal Portugeese woorden in brachten.

Langzaam aan groeide het kerkewerk. Onder Coen was er nog maar één school op de hoofdplaats Ambon, met slechts 30 leerlingen. Er was n. l. onderscheid tussen het begeren van een school en het regelmatig volgen der lessen. Schoolgaande kinderen konden niet meer helpen op de akker en in de huishouding. Ter vergoeding dezer gederfde diensten bood Coen de ouders toen een pond rijst per dag aan, hetgeen de naam "rijst-Christenen" in het leven riep. Lang zal deze rijstdistributie niet geduurd hebben, want men hoort er later niets meer over. Uit de knapste leerlingen werden later de a. s. schoolmeesters gerecruteerd. Deze waardige lieden ontvingen hun opleiding niet meer in Nederland - het plan van Nederlands onderwijs was opgegeven, - doch bij de predikanten aan huis. In 1632 waren er reeds drie Nederlandse predikanten, een aanwijzing, dat het de Compagnie met de kerstening ernst was. Dit drietal moest regelmatig de scholen inspecteren en de meesters achterna rijden. Beurtelings dienden zij twee maanden in de Oeliassers te residieren.

In 1627 waren er reeds 16 scholen, alle van schoolmeesters voorzien. Een 15-tal jaren later waren er voldoende voor Amboina en de buiten-eilanden, "tegen het verleiden der naburige Moren" (= Moslims).

Toen na 1656 met de vrede Compagnies systeem overal ingang vond, kon de kerstening regelmatig voortgaan. Regelmatig werden de inspecties verricht. Valentijn geeft in zijn derde deel een verslag van zo'n inspectie tocht.

Hij moest er tevens dopen, het H. Avondmaal viere en Maleis preken, zaken die aan de meesters ontzegd waren. Onze domine moest in elke negorij met een nieuwe preek voor de dag komen, want hij preekte zo goed, dat men hem van het ene naar het andere dorp nareisde. Aldus onze predikant, wie valse nederigheid vreemd was. Toegegeven, dat niet steeds de Ambonezen, en vooral de jongeren onder hen, het nut van dit onderricht inzagen, en het schoolverzuim soms onrustbarend was. Doch ten slotte werden de Ambonezen het best onderrichte volk in de Archipel. Dit kwam hun bruikbaarheid voor de Compagnie, maar vooral voor het Gouvernement zeer ten goede. Honderden Ambonezen hebben als subalterne ambtenaren het bestuur in tal van functies gediend, ook buiten de Molukken. Immers, zij waren niet alleen geletterd, doch ook loyaal. Dit laatste moest men bij andere Indonesiërs nog maar afwachten; bij de Ambonees sprak het van zelf.

De grootste schat door de Compagnie aan de Ambonezen geschonken, is ongetwijfeld de Bijbelvertaling geweest. De Maleise overzettingen zijn wel vnl. met het oog op hen vervaardigd. De merkwaardigste prestatie is ongetwijfeld de Leidecker-vertaling geweest, voltooid in 1733. Deze in letterkundig Maleis geschreven vertaling, ofschoon door zijn grote geleerdheid zwaar om te verstaan, heeft zelfs nu nog niet alle aantrekkingskracht voor de oudere generatie verloren, al zijn er ook veel leesbaarder overzettingen gepubliceerd. Het heidendom werd in zijn uiterlijkheden fel bestreden. Ds. Heurnius zou persoonlijk meer dan honderd heidense offerhuusjes vernield hebben. Toen enige "Christenen" een groot houten afgodsbeeld vereerd hadden, werd de kolos verbrand en de schuldigen in de walm gezet.

Op afval van het Christendom, waaraan bij de eenheid van kerk en staat een politieke kant zat, stond natuurlijk straf. Eenmaal heeft de Ambonse landraad een godslasteraar levend laten verbranden, onder toeloop van honderden nieuwsgierigen.

Het heidendom verdween echter niet, doch dook onder de grond, waar het nog welig tiert, vermoedelijk zelfs in de huidige woonoorden. Zelfs dreigde het Christendom er in betrokken te raken, gezien de afgoderij met doopwater, met stof van de treden van de preekstoel en dgl. meer.

Toch zongen de Inlanders tijdens de grote aardbeving van 1674 de ganse nacht psalmen en de rebellen van 1818, die hun executie verwachtten, brachten hun laatste bange uren op gelijke wijze door.

Voor de kerstening waren de schoolmeesters onmisbaar, zelfs verdienstelijk. Uiteraard poogden zij hun leraren, de predikanten in optreden en gebaren (beuken en galmen op de kansel) of kledij (steek, rok en kniebroek, maar blote benen) te evenaren. Ook de Gemeente conformeerde zich min of meer en trok voor de kerkgang een speciaal tenue aan, natuurlijk stemmig zwart.

De periode van 1796 tot 1817; twee maal een Britse bezetting en een Bataafs-

Franse tussenperiode, was zwaar voor de Ambonse Christenheid. Dank zij het grootse werk van een der eerste zendelingen van het Nederlands Zendeling Genootschap, ds. Joseph Kam (1769-1833) kwam de Kerk er weer boven op. Hij herstelde de godsdienstoefeningen, doopte duizenden ongedoopten, leidde ijverig schoolmeesters op, verspreidde lectuur, waartoe hij een eigen drukkerij stichtte, en voerde de bamboefluitorkesten in, ter vervanging van orgel of voorzanger. Hij is de enige der oude predikanten, die men zich nog herinnert, zij het als tovenaars. Zelfs de muiterij van Matulesia schaadde de kerk niet, want deze opstand droeg juist een overdreven en overspannen godsdienstig karakter. De rebellen hadden hun eigen voorgangers, van welke een met steek en al werd gefusilleerd.

Ook buiten Java werd de Ambonees door zijn guru indjil (Inlands leraar) begeleid. De bekendste is ds. Thenu (1868-1937), de evenknie van de bekende pastoor Verbaak S. J., de vertrouweling van generaal van Heutsz. Oude Atjeh-klanten wisten nog lang over beider optreden aan het Atjeh-front smakelijke anecdoten te vertellen. Thenu stond zijn mensen ter zijde in de donkere dagen der Geconcentreerde Linie, en dichtte daarna Ambonese krijgsliederen bij het grote offensief onder Van Heutsz. Na 40 jaren trouwe dienst ontving koningin Wilhelmina hem ten paleize het Loo. Ik kan me voorstellen, dat H. M. zulke figuren wel mocht.

Zo groeide in de loop der eeuwen het Ambonese "Corpus Christianum". Op de tjots (heuvels) van Atjeh streed en sneuvelde de Ambonse soldaat voor de Koempenie en voor Jezus.

Deze eenheid van Kerk en Staat heeft echter niet verhinderd, dat in de loop der vorige eeuw de positie der vroegere Ambonese schoolmeesters grondig veranderd is. Hun dubbele taak van onderwijzer en godsdienstig voorganger was te zwaar. Het Gouvernement heeft daarom het schoolonderwijs op Ambon aan daarvoor speciaal opgeleiden toevertrouwd, terwijl de theologische opleiding die de Kerk gaf, verbreed en verdiept werd op een Stovil, een school ter opleiding van Inlandse Leraren. Men sprak daarom van Goeroe Indjil of van Inlands Leraar i. pl. van Schoolmeester. Uiteraard werden hun toen ook het preken en het uitdelen der Sacramenten toebedeeld, zodat het verschil met de predikanten niet meer zo sprekend was. Velen van deze inlandse leraren hebben ook buiten Ambon in dienst der Zending meegewerkt, n.l. in nog ongekerstende gebieden zoals Nieuw-Guinea.

Wat het Gouvernements-onderwijs betreft, de bijzondere toestanden op Ambon en de eigenaardige verhouding der Ambonezen tegenover de Nederlanders gaven aanleiding tot de Stichting van een bijzonder schooltype, n.l. de Ambonese burgerschool, die daarna als Hollands-Inlandse school zijn triomftocht door Nederlandsch-Indië zou beginnen. Ds. Buddingh, die van 1852 tot 1857 op een schoolinspectie alle eilanden van de Archipel bezocht, behalve de Aroe-eilanden, waarvoor hij geen schip kon vinden, en daarover een lijvig drieluik werk schreef, merkte op, dat de Ambonse burgers hun kroost slecht ter schole zonden, daar zij het minderwaardig vonden, dat hun kinderen

naast de gewone kinderen uit de negorij in dezelfde klas zaten. Op de Europese school konden zij echter niet worden toegelaten. Er werd dus voor de kinderen dier burgers een tweede Europese lagere school gesticht. Toen dit op Java verwondering wekte, verdedigde de inspecteur Mr. van der Chijs (heus niet de eerste de beste!) dit nieuwe schooltype op een wijze, die te belangrijk is om niet een deel zijner argumenten over te nemen. "Onder die lieden", n.l. de Ambonse burgers, zo schrijft hij, in 1866, "is de kennis van onze taal veel meer ontwikkeld, dan b.v. onder Javanen of Maleijers. Onze zeden en gewoonten zijn in menig opzicht ook de hunne geworden. Terwijl op Java het inlandsche kind (t.w. het Indo-Europese) zich over het algemeen eerder aan den inlander dan aan den Europeaan aansluit, en liever Maleisch dan Hollandsch spreekt, is zulks bij den Ambonees juist het omgekeerde: zoveel mogelijk willen de Amboineezen Hollanders zijn en dit is hun zo goed gelukt, dat op Ambon een bepaalde verwarring of vermenging tusschen het Europeesche en het inlandsche element bestaat. Daar kan men niet meer zeggen, waar het ene begint en het andere ophoudt". Een merkwaardige uitspraak, meer dan een eeuw geleden! Deze uitlating van Van der Chijs herinnert mij intussen aan het afscheid, dat ik in 1950 van een Ambonse familie nam. We waren niet al te opgewekt en de vrouw des huizes wees op haar zoontje, zeggende: En dat kind zal nu in de toekomst Maleis moeten leren. Zij zag het als een degradatie.

Maatschappij.

Behalve op het gebied van staat, leger, kerk en onderwijs, bestond er reeds onder de Compagnie zeker cultureel en sociaal contact tussen de Ambonezen en de Europese maatschappij, ook al wierp het taalverschil een barrière op zelfs in de kerk. Typerend lijkt mij, dat de Ambonees elke Europeaan met "oom" placht aan te spreken. Zelfs het oud-Hollandse moei (voor tante) is op Ambon bewaard gebleven. Merkwaardig is, dat men reeds ter beslechting van een twist elkaar reeds in de 17e eeuw de hand drukte. En toen de Engelsen in 1796 Ambon bezetten, verbaasde een Britse officier er zich over, dat het blijkbaar de gewoonte was "to shake hands" met alle Ambonse en Chinese autoriteiten. Dat was hij in de Oriënt niet gewoon.

Ambon is ook het enige eiland in de Archipel, waar de Westerling niet alleen toeschouwer van volksvermaken is, zoals op Java, doch het niet beneden zijn waardigheid acht, er aan mée te doen. De Ambonezen zijn n.l. als verwoede dansers bekend, en vooral de vrouwen hebben veel gevoel voor ritme. Hieruit zou blijken, dat op dit punt de Gereformeerde zuurdesem slechts oppervlakkig gewerkt heeft.

Bovendien hadden zij niet genoeg aan hun inheemse dansen, doch namen er ook enige van de Europeanen over, die zij tot nu toe zijn blijven beoefenen. Ik noem slechts de touwen of lintendans, welke zich vanuit West-Europa tot de Antillen, maar ook tot de Molukken heeft uitgebreid, en misschien een herinnering is aan onze Meiboom, zaliger nagedachtenis.

Een andere, meer verfiijnde dans, de katredji, moet in de 18e eeuw zijn overgenomen en is niet meer of minder dan onze quadrille. In 1965 zag ik hen door acht Ambonese jongens en meisjes uitvoeren. Een "dansmeester" gaf er "Franse kommando's bij, terwijl de "heren" voor hun "dames" statige buigingen maakten als echte saletjonkers, tot groot vermaak van alle toeschouwers.

Ook in het uiterlijke werden van ouds de Westerlingen naar vermogen nagebootst, allereerst door de welgestelden. Valentijn, goed kenner van Ambon en de Ambonezen, schildert ons de voornamen, des zondags ter kerke schrijvende, in hemd, broek en lange statierok met hoed, soms zelfs met kousen en schoenen, of anders muilen. In de hand hielden zij de rotan met zilveren knop, de hals was omwonden met een das of zakdoek. De oude radja van Kilang, Domingo Coelho, was gekleed in een zwart fluwelen rok met gouden knopen, een ouderwetse hoed, bijgenaamd "brandemmer" met een kostelijke gouden hoedband, een rotan met gouden knop. Andere voornamen tooiden zich met brokaat, zilver- of goudlaken, of met zijde. Zelfs bestaat er een aanwijzing, dat de Ambonse orangkaja's in de pruikentijd niet bij de Hollandse aristocratie wilden achterstaan en zich tooiden met een pruik, al was die dan ook van geitenhaar. De Moslims verwisselden natuurlijk de hoed voor een tulband.

Karakteristiek voor de verhouding tussen Compagnie en Ambonezen, zowel als voor die tussen Christenen en Mohammedanen, lijkt mij het jaarlijkse z.g. "orangkajafeest", dat sedert 1662 na de terugkeer van de hongi gegeven werd. Toentertijd wilde de Hoge Regering, "om de gemoederen der Inlander nader met de Compagnie te verbinden", elk jaar een "smakelijke vereering doen". Doch terecht overwoog de Ambonse gouverneur, dat zulk een groot getal geschenkjes samen té hoog zou oplopen, en bovendien weer snel verbruikt en vergeten zijn. Daarom besloot hij in Compagnies tuin ná de thuiskomst een feest te geven, eerst met varkensvlees en wijn voor de Christenen, daarna zonder spek en alcoholica voor de Islamieten. Valentijn, meermalen te gast op deze festijnen, beschrijft ze geestdriftig. Elke dag zat men van 's middags tot 's nachts 11-12 uur aan tafel. Onder het lossen van 80 kanonschoten werden 10 dronken uitgebracht. In 1712 telde hij 132 gasten, t.w. 52 Nederlandse heren, 13 dames en 67 orangkaja's. Op de tweede dag mochten zelfs assistenten en sergeanten meedoen. Lagen er schepen in de baai, dan waren ook schippers en opperstuurlieden van de partij. Natuurlijk zat niet alles door elkaar, doch elk had zijn plaats naar rang en stand.

Na het maal, als thee en confituren werden gepresenteerd en de heren liefhebbers een lange pijp opstaken, voerden de orang-kaja's ter ere van de landvoogd "spiegelgevechten uit met schild en zwaard, waarbij zij, als de wijn in de man was, soms "vervaarlijke sprongen" maakten. In de regel was het feest voor de Moslims wat minder glorieus en ook wat schaarser bezocht, terwijl men zich streng aan de voorschriften van de Islam hield.

De eerlijkheid gebiedt, behalve op deze vrolijke lichtzijden, ook te wijzen op heel nare schaduwkanten, n.l. op het soms willekeurig optreden van enkele landvoogden, waarvan Valentijn, zonder namen te noemen, treffende staaltjes verhaalt. Voorts maakte een ieder, van hoog tot laag, zich schuldig aan de nodige corruptie. Doch waar ontbrak deze onder de loffelijke Compagnie, vooral in haar nadagen? Velen stalen zich inderdaad rijk om maar snel als een vermogend man te repatriëren. In de 18e eeuw gold vooral het eiland Saparua in dit opzicht als het neusje van de zalm. De strijd der Compagnie tegen deze misbruiken is ook in de Molukken vergeefs geweest.

Het einde ener Verhouding.

Uit deze uiteenzetting moge gebleken zijn, dat de Ambonezen tot aan het einde van het Nederlandse gezag in de Archipel daarin een zéér bijzondere plaats innamen, en dat deze eigenaardige positie eeuwen oud was, ja zelfs ouder was dan de Compagnie, daar de Portugezen er het initiatief toe genomen hadden. Bepaalde zijden dezer positie laten zich n.l. het best verklaren, uit ervaringen opgedaan tijdens de Portugese overheersing, in wier spoor Compagnie en Gouvernement getreden zijn, zonder zich daarvan steeds duidelijk bewust te zijn. Door deze bijzondere positie zou het moeilijk zijn de Ambonezen met de andere Indonesische volkeren over één kam te scheren.

Na de gezagsoverdracht aan de Republiek Indonesia Serikat (Verenigde Staten van Indonesië) in 1949 scheen de mogelijkheid ener eigen ontwikkeling en ontplooiing binnen dit raam nog te bestaan. Aan deze verwachting werd door het opheffen der deelstaten - o. a. Oost-Indonesië, waarbij de Molukken waren ingedeeld - en de stichting der Eenheidsrepubliek Indonesia de bodem ingeslagen.

Dit moest natuurlijk tot een botsing leiden, welke inderdaad niet is uitgebleven: de uitroeping der Republiek Maluku Selatan (Republiek der Zuid-Molukken), met zijn eigen vlag, zijn eigen Regering.

Nederland heeft dit zo min voorzien als iets gedaan ter oplossing van het probleem. Het heeft, door rechterlijke uitspraak gedwongen, de Ambonese militairen van Java nolens volens bij zich moeten ontvangen.

Ik heb niet vernomen, of van koninklijke zijde ooit enige duidelijke belangstelling voor dit Oranje-getrouwe volk in ballingschap is getoond. In dit verband dragen de Raadgevers der Kroon een zware verantwoordelijkheid.

Meermalen, en terecht, is gesproken over een ereschuld aan Indonesië, zelden over een plicht der dankbaarheid aan Ambon. Bij slot van rekening heeft dit kleine volk niet slechts onze voorouders helpen verrijken, doch tevens, vaak met gevaar en opoffering van hun leven, bijgedragen tot de uitbreiding van ons gezag over de ganse Archipel. Daardoor is de Indonesische eenheid voorbereid, waarvan zij thans de dupe zijn.

ENIGE LITERATUUR OVER DE GESCHIEDENIS

DER AMBONEZEN

- J. Keunig, Ambonezen, Portugezen en Nederlanders. Tijdschr. Indonesië 1956.
- P.A. Tiele. De Europeërs in den Maleischen Archipel I-IX. Verschenen in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. - Indië 1877-87.
(Bevat de Portugese en Spaanse gegevens over de Archipel in de 16e eeuw).
- G.E. Rumphius. De Ambonse Historie. Bijdragen enz. 1910 (Loopt tot 1664. Slecht uitgegeven. De schrijver heeft het archief van Ambon benut).
- Francois Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indiën. Dordrecht 1724-26. 8 dln.
(In het 2e deel behandelt hij Ambon. Plundert Rumphius, doch put ook uit eigen ervaring).
- Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel uitgegeven door P.A. Tiele en J.E. Heeres. 's-Gravenhage 1886-95. 3 dln. (Een bronnenuitgave tot 1649).
- L. Bor. Amboinse oorlogen door Arnold de Vlaming van Oudshoorn... Delft 1663. (Een apologie van de door hem vereerde Superintendent).
- G. Ballintijn. Rumphius, de blinde ziener van Ambon. Utrecht 1944.
(Populair, doch met een korte bibliografie van de aanzienlijke Rumphius-literatuur).
- J.B.J. van Doren. De Moluksche Landvoogden van... 1605 tot 1818. Amsterdam 1868. (Een magere opsomming met spaarzame gegevens, doch het geeft ten minste iets over de 18e eeuw).
- J.E. Heeres. Een Engelsche lezing omtrent de Verovering van Banda en Ambon in 1796 en omtrent den toestand der eilandengroepen op het eind der achttiende eeuw. Uitgegeven en toegelicht---. Bijdragen enz. 1908.
- W. Ph. Coolhaas. De Overgave van Amboina in 1810 en de Executie van kolonel. Filz. Bijdragen voor de Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde 1942.
- P.H. van der Kemp. Het Herstel van het Nederlandsch Gezag in de Molukken in 1817. Naar oorspronkelijke stukken.
- Q.M.R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën. 2 dln.

Haarlem 1835. (De schrijver heeft de opstand van 1817 meegemaakt en aan de onderdrukking meegewerkt. Ook was hij een knap tekenaar en heeft enige honderden schetsen ter plaatse gemaakt, thans bewaard in het Gemeente-museum te Arnhem en in het Maritiem Museum te Rotterdam).

C.J.G.L. Van den Berg van Saparoea. De Tragedie op het eiland Saparoea... 1817 tijdens den opstand in de Molukken. Bijdragen enz. 1948. (De schrijver, kleinzoon van het geredde kind van de vermoorde resident van den Berg, put uit de herinneringen van zijn grootvader).

V.I. van de Wall. De Nederlandsche Oudheden in de Molukken. 's-Gravenhage 1928. (De schrijver was ambtenaar bij de Oudheidkundige Dienst van N. I.).

Literatuur over Missie en Prot. Kerk op Amboina:

C. Wessels S.J. De Geschiedenis der R. K. Missie in Amboina 1546-1605. Nijmegen-Utrecht 1926.

J. Mooij. Geschiedenis der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië. Van de Stichting der O. I. C. tot het optreden van den G. G. Ant. van Diemen (1602-1636). Weltevreden 1923. (Schr. behandelt vnl. de Molukken).

J.R. Callenbach. Justus Heurnius, eene bijdrage tot de Geschiedenis des Christendoms in Ned. Oost-Indië. Nijkerk 1897.

I.H. Enklaar. Joseph Kam, "Apostel der Molukken". 's-Gravenhage 1963.

Bovendien zijn er nog tal van ethnographische werken over Ambon en de Zuid-Molukken, terwijl deze eilanden talloze malen vermeld en beschreven worden in reisbeschrijvingen, scheepsjournalen enz.

Een samenvattend werk over de geschiedenis der Ambonezen bestaat niet.

- . - . - . - . -

GESCHIEDENISONDERWIJS IN BELGIË.

Onder de titel "Geschiedenis in het Onderwijs" wordt sinds 1955 ongeveer vijf maal per jaar door onze Nederlandstalige collega's in België een omvangrijk (per jaargang zo'n 700 pag. dubbelkoloms tekst.) publicatie- en documentatieblad uitgegeven, een en ander met steun van het ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur. Hoofdredacteur is de Heer L. Th. Maes uit Mechelen, die door een zeer uitgebreide groep medewerkers terzijde wordt gestaan. Het blad verschijnt bij de Uitgeverij S. M. Ontwikkeling, Leeuwewijkstraat 41 te Antwerpen; de abonnementsprijs bedraagt 300 F per 12 nummers;

losse exemplaren 25 F. Elke aflevering van "Geschiedenis in het Onderwijs" (GIO) is een bewijs van de vernieuwingsdrang, die bij de Nederlandstalige geschiedenisleraren - de Franstaligen kwamen reeds in een vorig nummer van *Kleio ter sprake*) 1 - op gang is gekomen onder inspecteur F. Quicke. Thans worden alle vernieuwingsacties vooral geleid door de dynamische en initiatiefrijke inspecteur voor het geschiedenisonderwijs Prof. Dr. Leopold Flam. Deze treedt ook op als Directeur van GIO. In dit artikel wil ik aandacht besteden aan de alleszins interessante afleveringen van de 12e (1966-67) en 13e (1967-68) jaargang; bij een volgende gelegenheid hoop ik de thans verschijnende 14e jaargang te bespreken.

Elke aflevering heeft ongeveer dezelfde indeling: een Cultuurhistorische, een Pedagogische en een Informatieve rubriek, terwijl ook veel plaats wordt ingeruimd voor zogen. Initiatie thema's. De benaming van de eerste rubriek is typerend voor de breuk met het verleden. Hoewel het ook in ons land veel gebruikte begrip cultuurhistorie mij altijd als een soort pleonasme in de oren heeft geklonken, geeft het desondanks duidelijk de bedoeling aan, nl. dat het met de hegemonie van politieke, militaire etc. geschiedenis definitief gedaan is. Het merendeel van de bijdragen van deze rubriek bestaat dan ook uit degelijke beschouwingen op het terrein van de ideeëngeschiedenis. Opvallend is een sterk filosofische inslag; de invloed van Prof. Flam zal hieraan wel niet vreemd zijn; hij is als ik goed ben ingelicht, van huis uit filosoof. Bij voorkeur neemt men een bepaald thema als uitgangspunt. Zo wordt in de 12e jrg. in een drietal nummers het probleem van het nationalisme belicht. Een greep uit de serie artikelen; C. Albrecht behandelt de vraag, in hoeverre het Gallicanisme een uiting van nationalisme is; J. van den Broek spreekt over J.B. Verlooy, baanbreker van het flamingantisme in de 18e eeuw; hoofdredacteur L. Th. Maes over nationalisme en internationalisme in de staatkundige betrekkingen van de 20e eeuw; J. Vanroelen zoekt naar de mogelijke betrekkingen tussen protestantisme en nationalisme in de 16e eeuw en A. van Kerrebroeck licht het standpunt van "Le Mouvement Populaire Wallone" toe.

Regelmatig medewerker aan deze rubriek is Prof. Flam zelf. Zijn gedegen en interessante artikelen getuigen van een formidabele belezenheid in de filosofische literatuur aller tijden en behandelen de meest uiteenlopende onderwerpen: Wetenschap en Natuur, Atheïsme in de 18e eeuw; De Revolutie in het denken van Hegel tot Marx (fragment uit Flam's boek: Marx en het Marxisme); De "ideeën van de 17e en 18e eeuw; Spinozisme en Vrije Gedachte in Duitsland van ca. 1650-1780 etc., etc.

In de Pedagogische rubriek trof mij een beschouwing over het geschiedenisonderwijs en het onderlinge begrip tussen de naties (12e jrg. februari 1967). Het is een vrij naïef stuk, waarin V.G. Trukhanovsky zonder enige zelfkritiek een lofzang op het Russische geschiedenisonderwijs geeft. A.H. van den Berg dient hem dan ook terecht van repliek, zodat het optimisme van Tr. wat meer realistische proporties krijgt. Bijzonder veel aandacht wordt

in deze rubriek besteed aan de initiatiethema's. Men is ook in België tot de overtuiging gekomen, dat het vrij zinloos is de geschiedenis in zijn volledigheid cursorisch te behandelen. In plaats hiervan is men de thematische weg ingeslagen, waarmee dan reeds in de twee hoogste klassen van de lagere school dient te worden aangevangen. Door de in die klassen behandelde themata dienen de leerlingen langzaam vertrouwd te worden gemaakt met de geschiedenis. Ook de eerste twee leerjaren van het secundair onderwijs worden als initiatiejaren beschouwd. In de hogere klassen kunnen dan thema's met een opklimmende graad van moeilijkheid behandeld worden. Opdat de behandelde onderwerpen niet te veel in de lucht komen te hangen, geeft men bij het begin van het schooljaar in elke klas eerst tien chronologische lessen. Keren wij terug naar de initiatiethema's: in het observatiejaar (1e klas), moeten zij vooral concreet gehouden worden, met een chronologisch structureel karakter gebaseerd op de ruimte. Kaarten spelen dus een belangrijke rol. In het oriëntatiejaar (2e klas) kunnen de themata zowel speculatieve als praktische problemen omvatten. In ieder geval dienen de initiatiethema's de fundamenteën te leggen, waarop later kan worden voortgebouwd. Interessant is het te vernemen, wat men onder die fundamenteën verstaat: 1) de ruimte, dwz. de ontwikkeling van de menselijke horizon; 2) de tijd, dwz. een chronologisch inzicht door het vastleggen van mijlpalen; 3) de terminologie, dwz. het historisch benaderen van de voornaamste vaktermen, hierbij is ingeschakeld het "Didactisch Centrum Voor het Geschiedenisonderwijs", dat een onderzoek instelt naar de frequentie van de vaktermen; 4) het gebruik van historisch materiaal, zoals teksten, kaarten etc.; 5) eenvoudige probleemstelling, waarbij ofwel de actualiteit als uitgangspunt kan worden genomen ofwel naar die actualiteit kan worden toegewerkt; in ieder geval dient men de historische realiteit steeds in structurele samenhangen te vatten; 6) het aanleren van een juiste leer- en werkmethode; de klas moet een leer-werkplaats zijn. In vele afleveringen van GIO treft men uitwerkingen aan van initiatiethema's, compleet met teksten etc. Enige voorbeelden: De School-Opvoeding Boek; De Woning; Verwarming en Verlichting; Landbouw; Arbeid; Van gemeentelijke ordening tot internationale instellingen. Indien wij dit alles nu eens vergelijken met ons doelstellingenrapport, met onze discussies, dan lijkt mij de vraag gewettigd, of het niet hoog tijd wordt, dat we eens met onze Belgische collega's gaan praten.

Nog een enkel punt uit de rijke Pedagogische rubriek. Regelmatig worden regionale Pedagogische Vergaderingen gehouden, die gewijd zijn aan de didactiek van het vak. Stimulator en leiders is ook hier Prof. Flam. De inspecteur begint met het geven van een modelles voor een klas met leerlingen. Daarna volgt een discussie, waarbij de opzet, uitwerking, te gebruiken materiaal etc. uitvoerig worden besproken. De structuur van het te behandelen onderwerp is bij deze discussies een centraal probleem. Te vergelijken met onze Postacademiale Colleges zijn de Pedagogische Dagen, die eens per jaar worden gehouden. De bedoeling van deze twee-

daagse bijeenkomsten, ook weer ingericht door Prof. Flam, is het contact met de universitaire ontwikkeling niet te verliezen. Op de waarlijk indrukwekkende lijsten van inleiders ontbreken ook hoogleraren uit Nederland en Frankrijk niet.

Tot slot enkele opmerkingen over de Informatieve rubriek. Deze bestaat geheel uit boekbesprekingen. De uitgebreidheid en de variatie grenzen aan het ongeloofelijke. De meeste besprekingen paren deskundigheid aan een duidelijk informatief karakter. Ook aan de buitenlandse literatuur wordt ruimschoots aandacht geschonken zie Kleic, jrg. 7, no. 7, p. 18-19-20. Tevens wordt aangegeven, of de besproken boeken bruikbaar zijn voor de leerlingenbibliotheek. Samenvattend zou ik willen zeggen: neem gerust een abonnement; u zult er geen spijt van hebben!

Dr. C.J.M. Brok.

BOEKBESPREKINGEN.

Drs. A.C. Niemeyer en drs. F.J. Schmit, Staatsinrichting voor de h.a.v.o. - top, Zutphen 1968 uitg. Thieme.

In XV hoofdstukken, verdeeld over totaal 40 bladzijden tekst, worden de hoofdzaken der Staatsinrichting behandeld. De opzet is weer de traditionele en als zodanig zou met een eenvoudige aankondiging kunnen worden volstaan. Maar er is toch wel iets meer.

Bij de examens in de geschiedenis, als dat vak eenmaal gekozen is, moet ook naar de staatsinrichting gevraagd worden. Dat brengt mee dat de historicus dat vak staatsinrichting moet geven. Er wordt verschillend over geoordeeld of dit goed of uiteraard fout is. Maar krachtens het h.a.v.o. -experiment moet de historicus zijn vragen over staatsinrichting stellen. Nu schrijft het reglement voor dat "aandacht moet worden geschonken aan de structuur en functie van de Nederlandse staatsinstellingen".

Ik zelf prefereerde in dit verband de organische methode. Als ik bij een historische gebeurtenis was aangeland en dus de algemene achtergrond had geschetst kon dat aanleiding geven tot een verlengstuk op het terrein van de staatsinrichting. In de visie van de liberaal Thorbecke paste de autonomie van provincie en gemeente. Het komt mij voor dat het voor de leerlingen interessanter is bepaalde instellingen organisch te zien ontstaan dan zonder meer, omdat het uur op de rooster staat, nu maar aan een of andere instelling te beginnen. Dan vervalt men tot het laten leren van alle hoofdstukken van de Grondwet (bl. 7) of alle grondwetswijzigingen (11 stuks, bl. 8).

Kan men ooit beter dan bij de schoolstrijd de partijvorming behandelen?

En de sociale wetgeving bij de industrialisatie na 1870?

We hebben nu de gelegenheid de structuur en de functie organisch met de geschiedenis te behandelen. Waarom dan nog een apart leerboek?

Tenslotte een bezwaar tegen het hier besproken boekje. Het is uiterst sum-

mier, het zij zo. Maar waarom dan telkens vragen die niet behandeld zijn in het leerboek. Als voorbeelden noem ik: Wat is een belastingconsulent? Wat is de reclassering? Wat is jurisprudentie? Wat is ontslag van rechtsvervolgning? Geen woord over dit alles in de lessen. Dat betekent in feite dat het dunne boekje twee tot driemaal zó dik wordt. En dat bij ons schrale urenaantal voor geschiedenis. Ik meen dat er aan deze boekjes geen behoefte bestaat.

Dr. M. B. v. d. Hoeven.

Dr. A. Th. van Deursen, de val van Wezel, Openbare les V.U., Kampen 1967. uitg. Kok.

Deze rede, waarmee Van Deursen zijn lectoraat in de Algemene Geschiedenis na 1500 opende, werd mij pas juli 1969 toegezonden. Deze wat verlate recensie mag de schrijver niet wijten aan nochalance mijnerzijds. Integendeel!

Al betreft het onderwerp slechts een detail uit de geschiedenis, de opzet van het betoog en de verwerking der gegevens zijn zo stijlvol en tegelijk zo gedegen tot een geheel verwerkt, dat men met genoeg deze studie doorneemt.

Het gaat om de Gulikse successie-oorlog van 1614. Achtereenvolgens gaat de schrijver na hoe in de hertogdommen van Willem van Gulik, door zijn beide erfgenamen bezet, de conflictstof zich ophoopte, daarna hoe het conflict ontstond en tenslotte wordt de vraag onder ogen gezien of er misschien sprake is van verraad.

Toen ik ergens een vraagteken wilde zetten en de bronnen natrok bleek, dat de schrijver zeer correct zijn bronnen citeert en interpreteert.

Voor de leerlingen van de hoogste klassen lijkt het me in het nieuwe bestel niet onaardig eens kennis te nemen van een gedegen detailstudie. Overigens zie ik geen nut voor ons geschiedenisonderwijs in deze studie, waarvoor ik intussen de schrijver gaarne mijn compliment maak.

Dr. M. B. v. d. Hoeven.

Dr. H. F. J. M. van den Eerenbeemt, Tussen Scylla en Charybdis koersend naar een organische maatschappijleer, Den Bosch 1968, uitg. Malmberg. De ondertitel "Ideeën in katholieke kring over corporatieve ordening vóór Rerum Novarum" maakt al duidelijk, dat we hier niet te maken hebben met een nieuw leerboek over Maatschappijleer. Voor de leerlingen is deze studie niet bedoeld. Maar met grote klem raad ik iedere leraar in Maatschappijleer aan

deze studie door te werken.

Nadat de algemene toestand van de kerk in de staat bij het begin van de 19e eeuw zeer summier is geschetst toont de schrijver aan dat er in de katholieke kerk een sterke sociale stroming leefde, al werd deze in het begin meer door leken dan door priesters bestudeerd en bediscussieerd. Met Karel von Vogelsang en zijn "Freie Vereinigung katholischer Sozialpolitiker" vinden we dan de eerste aanloop van een gewenste opbouw der maatschappij in corporatieve geest.

Als La Tour du Pin, in samenwerking met De Mun, de ideologie van de charité sociale doorbreekt om te komen tot de opvatting, dat het christelijke solidariteitsprincipe niet wortelde in de liefdadigheid maar in het sociale recht zijn we aangeland bij de idee van een corporatieve staat.

Ik herhaal, ik beveel deze studie van 24 bladzijden en een literatuurlijst van 50 werken zeer in de belangstelling aan.

Dr. M. B. v. d. Hoeven.

Spiegel Historiae, Maandblad voor geschiedenis en archeologie. Speciaalnummer "Zwart Afrika" van de prehistorie tot en met de dekolonisatie. Jaargang III, 10.

Even heb ik mij afgevraagd of het werkelijk de bedoeling was dat ik een recensie schreef. Maar de Uitgever vroeg er om. Doorgaans beoogt een Uitgever daarmee, dat zijn uitgave onder de aandacht wordt gebracht van hen, die de bepaalde uitgave (nog) niet kennen. Het eerste doel is dat mogelijke lezers, potentiële kopers dus, tot lezen worden geprikkeld. Nu kan ik mij niet voorstellen dat er nog lezers van Kleio zijn, die Spiegel Historiae niet kennen, hetzij door een persoonlijk abonnement, hetzij via een schoolabonnement. Die hebben allemaal waarschijnlijk dit bijzondere nummer al lang doorgenomen en beoordeeld. En tot hen, die dit werkelijk prachtige Maandblad niet kennen, for shame, kan ik alleen maar zeggen: Keer terug van de dwalingen en abonneer U onmiddellijk. En bovenal, tracht dit Speciaal-

nummer alsnog in handen te krijgen.

Plaats het in de leerlingenbibliotheek. Laat de leerlingen het bestuderen. In een gedegen reeks artikelen, bovendien nog in een prachtige uitvoering, wordt ons in een kleine zestig pagina's de geschiedenis en prehistorie van Zwart Afrika voor ogen gesteld.

Tegen de achtergrond van de totale historische ontwikkeling krijgen we een verbluffende kijk op de huidige problematiek van dit laatst ondekte werelddeel.

Mij persoonlijk heeft vooral het eerste deel getroffen, Bronnen voor de geschiedenis (Archeologie van Zwart Afrika, Mondelinge overlevering en Geschreven bronnen door resp. M. Nenquin, J. Vansina en Patricia van Canegem-Carson).

Maar ook de Ontsluiering (de ontdekkingsstochten in de 19e eeuw) is zeer duidelijk en goed geschreven door Peppelenbosch behandeld.

Zelden kon ik een uitgave zo ongedeeld gunstig en enthousiast aanbevelen. Mogen er meer van deze Speciaalnummers verschijnen!

Dr. M. B. v. d. Hoeven.

RAAD VAN ADVIES

Prof. Dr. J. C. Boogman (Univ. Utrecht), Prof. Dr. A. E. Cohen (Univ. Leiden)
Prof. Dr. A. F. Manning (Univ. Nijmegen), Prof. Dr. A. B. Breebaart (G. U.
Amsterdam), Prof. Dr. M. C. Smit (V. U. Amsterdam), Prof. Dr. E. H. Waterbolk
(Univ. Groningen), Dr. J. L. P. Brants (Inspecteur VHMO), J. W. Fossen (Hfd. insp.
Kweekschool).

KERNCOMMISSIE

Drs. G. A. J. Giezeman, Dirk van Voorburglaan 16, Voorburg, Tel. 070-868123
Voorzitter: algehele leiding en universitaire cursussen.

Drs. J. C. Visser, Antonie Duyckstraat 66, Den Haag, Tel. 070-555671,
1e Vice-Voorzitter: conferenties.

Dr. M. T. J. van der Vorst, Spotvogellaan 35, Den Haag, Tel. 070-685609,
2e Vice-Voorzitter: beleid collegedagen.

P. Knoppers, Nieuwe Parklaan 138, Scheveningen, Tel. 070-540129,
1e secretaris, interne zaken.

J. C. M. Greep, Middelweg 104, Wassenaar, Tel. 01751-6387, 2e secretaris:
organisatie en administratie van de collegedagen.

H. Unnik, Pomonaplein 21, Den Haag, Tel. 070-680355, penningmeester,
Postrekening 527314, t. n. v. penningmeester Commissie Postacademiale Vor-
ming der V. G. N., te 's-Gravenhage.

De bijdrage voor de deelnemers aan de postacademiale colleges bedraagt f. 10, --
voor de leden van de V. G. N. en f. 15, -- voor niet leden.

LEDEN MET ZELFSTANDIGE TAKEN

Dr. J. Swart, Industrieweg 26, Assen, Tel. 05920-3006, portefeuilles.

Drs. R. H. Cools, Zijdeweg 57, Wassenaar, Tel. 01751-8215, publicaties.

KRINGSECRETARIATEN

Alkmaar: Honthorstlaan 19,
Arnhem: Rembrandtlaan 31, Velp,
Breda: Biesdonkweg 65,
Goes: Valckeslotlaan 89,
Den Haag: Kijkduinsestraat 990,
Heerlen: Leenderkapelweg 27, Schaesberg,
Leeuwarden: Altenastreek 21, Dokkum,
Rotterdam: Pr. Julianalaan 49,
Venlo: Groenstraat 244,

Amsterdam: Titiaanstraat 33',
Den Bosch: Boxtelseweg 48, Vught,
Eindhoven: Kruisakker 76,
Groningen: Vondellaan 138,
Haarlem: Da Costalaan 46, Driehuis,
Hengelo: Frerikshuislaan 113, Almelo,
Maastricht: Passementsmakersdreef 30,
Utrecht: Boreelstraat 21, Hilversum,
Zutphen: Deventerweg 58,
Zwolle: Stevinstraat 9.

Een onmisbaar hulpmiddel bij modern geschiedenis-onderwijs

ATLAS

DER ALGEMENE EN VADERLANDSE GESCHIEDENIS

door **Dr. B. A. Vermaseren**

met een voorwoord van Prof. P. Geyl

De 18e druk is aangevuld met een grote kaart en twee bijkaarten betreffende de Belgische Congo tot 1960. Verder zijn toegevoegd vier schema's van de belangrijkste internationale organisaties: de Verenigde Naties, de Europese Gemeenschap, het Europees Parlement en de NAVO.

De atlas geeft verder kaarten betreffende alle politieke en economische aanlegenheden, die sinds de Tweede Wereldoorlog van enig belang zijn geweest; nieuwe kaarten van Europese gemeenschappen en van het Nabije Oosten. Kaarten van de Vaderlandse Geschiedenis, Prachistorie der Nederlanden, Vlaanderen en Brabant. De Classes der Ned. Hervormde Kerk.

BEKNOPTE ATLAS

DER ALGEMENE EN VADERLANDSE GESCHIEDENIS

door **Dr. B. A. Vermaseren**

In deze 11e druk heeft het gedeelte over de Vaderlandse Geschiedenis een totaal ander aanzien gekregen. De wens in de schoolboeken meer aandacht te schenken aan de historie van de Benelux partners, ook in die perioden waarin zij staatkundig gescheiden waren, heeft in deze atlas tal van kaarten opgeleverd, die elders niet bestaan.

Het gedeelte dat de moderne tijd behandelt, heeft uitbreiding ondergaan, o.m. kaartjes over „Europa 1919-1939 en de Volkenbond”; een grote kaart „De Ontwikkeling in Afrika”, alsmede een nieuw kaartje aangaande de toestand in het Nabije Oosten. Verder geeft deze 11e druk een aantal schema's over twee pagina's, die inzicht geven in de opbouw van de voornaamste internationale organisaties, die na de Tweede Wereldoorlog zijn ontstaan. De in aanmerking komende kaarten zijn bijgewerkt.

Wolters-Noordhoff nv

postbus 58 / Groningen
ook via de boekhandel

Methodes:

voor mavo-havo-vwo

W. F. Kalkwiek, C. C. A. van der Wilde, J. Wilschut

• **GESCHIEDENIS IN THEMA EN TAAK**

een semi-concentrische methode in thema's

voor havo-vwo

Dr. M. B. van der Hoeven, Dr. R. Reinsma

• **FUNDAMENTEN EN MIJLPALEN**

en

A. Adang, Dr. F. E. M. Vercauteren

• **MENSEN EN MACHTEN**

deze beide semi-concentrische leergangen werden onlangs geheel herzien

voor de bovenbouw:

a voor de bestudering van de geschiedenis van de laatste vijftig jaar

Dr. M. B. van der Hoeven

• **DE TWINTIGSTE EEUW**

Dr. R. Reinsma

• **BOVENBOUW VAN DE VADERLANDSE EN ALGEMENE
GESCHIEDENIS NA 1815**

b voor de bestudering van enige bijzondere onderwerpen

Dr. M. B. van der Hoeven (red.)

• **FASEN EN FACETTEN**

Dr. R. Reinsma

• **ONZE WERELD**

* * *

Cahiers voor geschiedenis

De laatst verschenen titels in deze bekende serie:

W. F. Kalkwiek | **HET SOCIALE VRAAGSTUK IN DE NEGENTIENDE
EEUW**

Dr. J. M. Pluvier | **KOLONISATIE EN DEKOLONISATIE IN AZIË
EN AFRIKA**

Dr. H. P. H. Jansen | **PAUS EN KEIZER IN DE MIDDELEEUWEN**
Mr. M. Huizer | **HOOFD EN HOOGSTE OVERHEID**

J. H. P. Kemperink | **DE PREHISTORIE VAN NEDERLAND**

Dr. J. W. Schulte Nordholt | **AMERIKA'S GROEI TOT INTERNATIONALE
VERANTWOORDELIJKHEID**

present-exemplaren op aanvraag

EDUCATIEVE UITGEVERIJ J. M. MEULENHOF NV

ROKIN 44 AMSTERDAM
